

PROFILAKTYCZY SYSTEM JUWENAGOGICZNY KS. JANA BOSKO

Wstęp

Jan Bosko w dziełku o Systemie Prewencyjnym z roku 1877 przyznaje, że podejmuje prewencyjną metodologię pedagogiczną znaną od zawsze w dziejach wychowania.¹ Nie jest więc twórcą lecz zwolennikiem i kontynuatorem metodologii profilaktycznej w wychowaniu. Dla nas natomiast jest koryfeuszem prewencji w historii wychowania. Jego wkład bowiem nosi **znamiona kreatywności, oryginalności i integralności pedagogicznej.**

Przejmując cały zasób merytoryczny, metodologiczny, strukturalny, organizacyjny znany i stosowany w dotychczasowej edukacji prewencyjnej, Ks. Bosko posługiwał się Systemem Profilaktycznym przez całe dorosłe życie (1841–1888). Tym samym ubogacił go całożyciowym doświadczeniem pedagogicznym. Stosował go w wychowaniu młodzieży, nadając mu specyfikę juvenagogiczną. Prowadził wychowanie w prewencyjnym środowisku oratoryjnym wdrażając sztukę intencjonalnego organizowania przestrzeni pedagogicznej, warunkującej istotnie praxis profilaktyczną. Rozciągnął wychowanie profilaktyczne na wszystkie wymiary życia osobowego i społecznego wychowanków czyniąc tym samym tradycyjną metodologię zintegrowanym Systemem Profilaktycznym.

Przygotował zastęp wychowawców, współpracowników i kontynuatorów wypracowując scaloną koncepcję pedeutologiczną. Uzyskał dla swej działalności wychowawczej eklezjalną i społeczną legitymizację nadając jej status osobowości prawnej. Zorganizował zwartą strukturę pedeutologiczną — „Towarzystwo Salezjańskie” — zapewniając kontynuację, rozwój, ciągłość i uniwersalny, ogólnoświatowy zasięg wykonawczy swojej profilaktyce juvenagogicznej. Na drodze uczestnictwa współpracowników w jego doświadczeniu, w licznych naukach skrzętnie notowanych i pozostawionych pismach — przekazał znaczące bogactwo mądrości pedagogicznej,² będącej przedmiotem hermeneutycznych badań pedagogicznych.³

Efektom wieloletniego studium hermeneutyczno–fenomenologicznego pedagogii prewencyjnej Księdza Bosko, jest **scalony System Profilaktyki wychowawczej.** Jest on nadal poddawany weryfikacji w działalności edukacyjnej i cyklicznych poszukiwaniach naukowo–badawczych. **Praca naukowa nad na Systemem przebiegała w kilku czytelnym etapach.**

Etap pierwszy: Jana Bosko twórcze działanie profilaktyczne w wychowaniu młodzieży, doświadczenie pedagogiczne doskonalone i korygowane, także przez zwolenników i

---

¹ Por. BOSCO G., *Il Sistema Preventivo nella educazione della Gioventù.* w: BRAIDO P., red., *Scritti sul Sistema Preventivo nell'educazione della gioventù.* La Scuola Editrice, Brescia 1965, s. 291: *Istnieją dwa systemy, jakie od zawsze stosowano w wychowaniu młodzieży: Prewencyjny i Represyjny.*

² Por. STELLA P., red., *Gli scritti a stampa di S. Giovanni Bosco.* LAS Roma 1977, ss. 175 [Podaje 1174 (!) publikacje Księdza Bosko]; Por. GIANOTTI S., red., *Bibliografia generale di Don Bosco. Bibliografia italiana 1844–1992.* LAS Roma 1995, ss. 409.

³ Por. Metoda hermeneutyki w sensie filozoficznym jest sztuką rozumienia tekstu, człowieka w otaczającym go świecie, dynamizmu człowieka i jego twórczości — operującą na dziedzictwie doświadczenia i tekstu; por. BARTNIK S. C., *Hermeneutyka personalistyczna.* KUL Lublin 1994, ss. 340; por. ABLEWICZ K., *Hermeneutyczno–fenomenologiczna perspektywa badań e pedagogice.* UJ Kraków 1994, ss. 101; por. TISCHNER J., *Perspektywy hermeneutyki.* „Znak” 23:1971 nr 200-201 (2-3) s. 145-172.

kontynuatorów, jego odczytanie, opis i eksplikacja, docieranie do istoty problemów oraz sedna jego sensu pedagogicznego.

Etap drugi: Formułowanie i prezentacja doświadczenia pedagogicznego Ks. Jana Bosko w jego typowych przemyśleniach, przekonaniach, rozwiązaniach, wytycznych, normach, zasadach, strategiach, planach i działaniach pedagogicznych wobec młodzieży — tworzących oryginalny paradygmat profilaktyki pedagogicznej.⁴

Etap trzeci: Uporządkowanie profilaktycznych zasad wychowawczych Jana Bosko na poziomie teoretycznego uogólnienia, w oparciu o osiągnięcia naukowe teorii wychowania — według niezbywalnych wymogów edukacji integralnej i integrującej.⁵

Etap czwarty: Oświetlenie i uzasadnienie tożsamości oraz układu zasad profilaktyki pedagogicznej Jana Bosko na obszarze filozofii personalistycznej w wykonawczych normach personalistycznej filozofii edukacji osoby.

Etap piąty: Zasady personalistycznego wychowania znajdujące się w głębokim tle profilaktyki pedagogicznej Jana Bosko kondensują się w pryncypiach ogólnych edukacji osoby sformułowanych przez personalizm na poziomie praktycznym.

Etap szósty: Zaplecze spekulatywne doświadczenia pedagogicznego Jana Bosko jest koherentne z wyodrębnionym i zwerbalizowanym w XX w. personalizmem, który ma właściwy sobie paradygmat filozoficzny: spojrzenie na rzeczywistość przez pryzmat osoby. W niej bowiem skondensowana jest wszelka doskonałość bytu, w niej zwiera się rzeczywistość obiektywna i subiektywna, język i jego analityka.⁶

Integralne ujęcie Systemu Prewencyjnego Jana Bosko w całej rozciągłości wszystkich etapów rozwojowych byłoby zbyt obszerne i przekracza granice niniejszego opracowania. Stąd ogranicza się niniejszą prezentację do **rekapitulacji Zasad uporządkowanych według istotnych elementów pedagogicznych** opisywanych przez teorię wychowania. **Co w praktyce implikuje logiczny układ:** 1) Konieczne **uściślenia semantyczne**; 2) **Wychowanek** — podmiot sprawczy efektu wychowawczego; 3) **Wychowawca** — podmiot sprawczy pedagogicznych działań profilaktycznych; 4) **Proces wychowawczy** — integrujący rdzeń działań pedagogicznych i rozwoju wychowanka; 5) Intersubiektywność — **międzypodmiotowe relacje wychowawcze**, stanowiące pierwszorzędne pole oddziaływań wychowawczych; 6) **Środowisko profilaktyczne** — w sposób zamierzony konstruowana przestrzeń wychowawcza; 7) **Teleologia pedagogiczna** — promocja integralna osoby wychowanka.

---

⁴ Por. BRAIDO P., *Il Sistema Preventivo di Don Bosco*. PAS Zürich 1964, s. 73: Ujęcie doświadczenie pedagogicznego Jana Bosko w jego *zachowaniach typowych, fundamentalnych racjach, w stałej konfrontacji idei i faktów, planów i działań, pism i przedsięwzięć, refleksji i egzemplifikacji, zasad i sytuacji, wytycznych i prób ich realizacji*.

⁵ Por. MARSZAŁEK J., *Personalistyczna koncepcja pedagogii prewencyjnej*. UJ Kraków 2002, s. 463–702, dr, komput.

⁶ Por. MARSZAŁEK J., *Personalistyczna koncepcja...* dz. cyt., s. 463–702; por. WOJTYŁA K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. TNKUL Lublin 1994³ ss. 543; por. MOUNIER E., *Co to jest personalizm? oraz wybór innych prac*. Znak Kraków 1960 ss. XXVIII, 252; por. MARITAIN J., *Humanizm integralny. Zagadnienia doczesne i duchowe nowego świata chrześcijańskiego*. Veritas Londyn 1960 ss. 222; por. GUARDINI R., *Koniec czasów nowożytnych. Świat i osoba. Wolność, miłość, los*. Włódkowa Z., Turowicz M., Bronowicz J. tłum. Znak Kraków 1969 ss. 300; por. TISCHNER J., *Sprawa osoby — wstępne przybliżenie*. „Logos i Ethos” 2/1992 s. 5-19; por. BARTNIK C. S., *Personalizm*. OW Czas Lublin 1995 ss. 455.

1. „System” i „profilaktyka” — precyzacje semantyczne

Terminy „system” i „profilaktyka” są powszechnie stosowane w publikacjach filozoficznych i pedagogicznych. Nie znaczy to jednak, że są jednoznaczne. Stąd potrzeba porozumienia terminologicznego: **A) Jak rozumie się sens „systemu” w zastosowaniu do całości koncepcji juvenagogicznej Jana Bosko? B) Jak rozumie on swoją pedagogiczną koncepcję profilaktyki ?**

A) Desygnaty systemu pedagogicznego

Język łac. przejął z greckiego słowo *sístema*, oznaczające całość złożoną z części, zbiór, układ, kompozycję lub strukturę. Pojęcie „system” dziś używane, zasadniczo nie odbiega od tamtego sensu etymologicznego. Różnorodność i wielość zastosowań uczyniła jednak jego zakres znacznie szerszym i pomnożyła ilość jego desygnatów. Spektrum dziedzin, do których kategoria „systemu” została wprowadzona przebiega od naturalnych struktur: fizycznych, biologicznych, botanicznych, organicznych, geograficznych, astronomicznych, lingwistycznych — poprzez skonstruowane układy: filozoficzne, ekonomiczne, polityczne, metodologiczne, religijne, teologiczne, etyczne, socjologiczne, medyczne, psychologiczne — aż po zbiory: matematyczne, geometryczne, techniczne, architektoniczne, irygacyjne, nawigacyjne, telewizyjne, informatyczne, komputerowe, telekomunikacyjne,... **System pedagogiczny** sytuuje się w przedziale systemów nauk humanistycznych i jako taki jest zbiorem principiów, norm, zasad, reguł, wytycznych stanowiących zwartą całość uporządkowanych przedsięwzięć pedagogicznych, opartych na fundamencie poglądów, koncepcji, twierdzeń, tez spekulatywno-teoretycznych, które są jego podłożem.

W systemie pedagogicznym da się wyróżnić następujące konstytutywne jego cechy:

a) ZBIÓR: integralna koherentna struktura dotycząca edukacji; b) ELEMENTY składowe, wymiary, zasady, normy, typowe rozwiązania kompatybilne z doświadczeniem pedagogicznym i nadające się do zastosowania w wychowaniu; c) SPECYFIKA, profesjonalizm i kompetencja wewnętrznej struktury zespolona intencjonalnością w jej rozumieniu i stosowaniu, mogąca być adekwatnie ujęta jedynie we wzajemnej implikacji wszystkich składników; d) CAŁOŚĆ, swoista kompletność, która tworzy nową jakość, nie widoczną w poszczególnych elementach, a w całokształcie możliwą do odróżnienia wśród innych systemów niepedagogicznych i pozwalającą na zakwalifikowanie w hierarchii innych systemów pedagogicznych; e) DYNAMIZM, komplementarność, koordynacja i zdolność do kooperacji wszystkich podzespołów zbioru w efektywności zintegrowanych działań dla przygotowania optymalnych warunków dla rozwoju podmiotowego wychowanka; f) CELOWOŚĆ, która jest rdzeniem intencjonalności, siłą motywacyjną dynamizmu i przyczynowością efektywności w działaniu wychowawczym, kondensującą się w promocji osobowej wychowanka w wymiarze społecznym; g) FUNKCJONALNOŚĆ będąca wewnętrzną kwalifikacją powstałej struktury pedagogicznej nadającej się do asymilacji, rozumienia, przeobrażenia, twórczości, funkcjonowania, stosowania

oraz działania dla podniesienia kwalifikacji wychowawców w skutecznym i czytelnym stylu promowania wychowanka.⁷

Wśród licznych systemów pedagogicznych, którymi posługiwano się w przeszłości, lub stosuje się w współczesnych działaniach wychowawczych, pojawił w XIX wieku fenomen twórczego profilaktycznego działania juwenagogicznego o zasięgu globalnym za sprawą Ks. Jana Bosko. Z jego doświadczenia pedagogicznego powstała integralna i zwarta koncepcja edukacji profilaktycznej.

B) Jana Bosko koncepcja profilaktyki

Sednem sensu profilaktyki jest działanie zapobiegawcze. Metodę profilaktyczną stosowaną w wychowaniu młodzieży przez Jana Bosko i jego następców trzeba rozumieć jako podejmowane przez instytucje, zespoły lub poszczególne osoby działanie, w wymiarze spekulatywnym, praktycznym i wykonawczym. Zorientowane ku zagrożeniom, niepożądanym zjawiskom, sytuacjom, stanom lub też ku procesowi rozwojowemu osób i ich grup. **Dynamizm tego działania może być prewencyjny — defensywny**, to jest nastawiony ochronę przed złem, na usuwanie przyczyn lub możliwego zła albo też **ofensywny (progresywny)**, czyli skupiony na realizacji dobra jako antytezy zła. Jego celem jest integralna promocja osoby i jak najwyższy poziom jej egzystencji. Pośrednio jest nim także maksymalny stopień rozwoju kultury społecznej będącej żywołem egzystencjalnym człowieka i jego osobistej kultury. Działanie profilaktyczne jest najskuteczniejszą, radykalną metodą popierania i wspierania procesu dojrzewania osoby oraz efektywnym sposobem przeobrażeń społecznych.

Wyprowadzone przez Ks. Jana Bosko z doświadczenia pedagogicznego istotne **właściwości profilaktyki juwenagogicznej** — stosowanej w wychowaniu młodzieży, wyrażają się między innymi w złożonych działaniach, które można określić w kategoriach:

a) Predylekcja, z j. łac. *praedilectio* — szczególnie umiłowanie kogoś, prymat w miłości. Jest kluczem do wyboru wychowanków. Wśród wszystkich osób pierwszeństwo ma młodzież przed dorosłymi. Wśród młodzieży: pierwszeństwo przyznaje się chłopcom przed dziewczętami. Odwrotnie jest w placówkach żeńskich. Wśród ogółu chłopców: priorytet przyznaje się w pieczy wychowawczej chłopcom biednym, opuszczonym, zagrożonym i niebezpiecznym, przed usytuowanymi społecznie. Wśród biednych i potrzebujących, szczególną troską darzy się najmniej uposażonych przez dotychczasowe wychowanie. Wśród starszych, daje się pierwszeństwo młodszym. Wśród dobrych i zwyczajnych — szczególną czujnością wychowawczą otacza się niesfornych, krnąbrnych, trudnych i złych.⁸ Wśród zewnętrznych oznak zaniedbania u wychowanka, predylekcja wymaga odwoływania się do jego godności osobowej w relacjach z nim.

b) Antycypacja, z j. łac. *anticipatio* — wyprzedzenie działania, poznania w czasie, procesu w czasie. Oznacza rodzaj dynamizmu profilaktycznego w edukacji polegającego na

---

⁷ Por. ZGÓLKA H., red., *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2003, T. 41, s. 169–172.

⁸ Por. LEMOYNE G. B., *Memorie Biografiche...* Scuola Tip. e Libreria Sal., S. Benigno Canavese 1905, T. 5, s. 367: *W każdym wychowanku, nawet najbardziej zepsutym, istnieje załączek dobra. Pierwszym obowiązkiem wychowawcy jest odszukanie tego punktu, tej wrażliwej struny serca i spożytkowanie jej dla rozwoju wychowanka.*

wyprzedzaniu działaniem wychowawczym wykołowania wychowanka, wsparciem rozwoju jego osobowości przed patologią, jak najwcześniejsze objęcie wychowanka edukacją, wyprzedzając negatywny wpływ czynników natury lub pozapodmiotowych. Prewencja a nie terapia.

c) Prezerwacja, z j. łac. *praeservo* — zapobiegam, zabezpieczam. Rodzaj działań w edukacji profilaktycznej, polegający na zabezpieczeniu przed złem. J. Bosko mówił do wychowanków: *Róbcie wszystko, co chcecie, byleście nie grzeszyli*.⁹ Zabezpieczenie przed złem w tym stadium profilaktyki spoczywa na wychowawcach. Ich interwencja jest przeciwdziałająca, przeszkadzająca, likwidująca, obronna, redukcyjna, minimalizująca, powstrzymująca, usuwająca okazję,... Wychowawcy swoją obecnością — *asystencją* i zaangażowaniem pedagogicznym chronią wychowanków przed czynieniem zła. W tym aspekcie wszystkie typy profilaktyk są zbieżne. Wielu uważa go za główny i jedyny rodzaj przedsięwzięć profilaktycznych, aż do utożsamienia z nimi całej profilaktyki pedagogicznej.

d) Perseweracja, z j. łac. *perseveratio* — wytrwałość, przetrwanie. Ten rodzaj profilaktycznego dynamizmu wychowawcy sprowadza się do wpływania na wychowanka, aby wraz z upływem lat nie pogorszył się jego stan obecny. Aby zachować wychowanka w najlepszym stanie. Zapobieganie cofaniu się. Jan Bosko uważał za poważne osiągnięcie wychowawcze, jeżeli wraz z upływem lat przebywania wychowanka w jego placówce edukacyjnej, nie stał się on gorszy niż był w momencie przybycia.

e) Protekcja, z j. łac. *protectio* — obrona, osłona, opieka. W tym punkcie interwencje profilaktyczne zaczynają wchodzić w ciąg działań pozytywnych, które obejmują twórczy wysiłek ze strony wychowawcy, aby zagospodarować czas, energię oraz ubogacić wewnętrzny świat wartości wychowanka. Rozumie się je jako wyznaczanie celów, planowanie zajęć, przydział pracy, propozycje lektury, dyskusowanie problemów, dopilnowanie wykonania zajęć. Ten aspekt aktywności profilaktycznej jest okresem oddziaływań heteronomicznych. Oznacza pozytywną zewnątrz–sterowność ku dobru.

f) Preferencja, z j. łac. *praeferre* — woleć, przedkładać, w wyborze dawać pierwszeństwo. Profilaktyka na tym etapie przechodzi w rejon samostanowienia wychowanka i odwołuje się do jego autonomii. Jest działaniem wychowawczym, które buduje hierarchię wartości wychowanka i przekonuje go do odpowiedzialnego wyboru wartości. Wewnętrznym nurtem tych wysiłków edukacyjnych jest zasada: *Zło dobrem zwyciężać*. (Rz. 12,21). Wśród wartości wybierać: dobro zamiast zła; lepsze zamiast dobrego; najlepsze, zamiast lepsze; heroizm, zamiast przeciętności; dobre towarzystwo zamiast złego... Preferencja jest sztuką zapobiegania złożoną w osobowości wychowanka wywodzącą się z zafascynowania, umiłowania i odpowiedzialnego wyboru wartości.

g) Orientacja, z j. łac. *oriri* — brać początek, powstawać, wschodzić. Przedsięwzięcie profilaktyczne wychowawcy w odniesieniu do wychowanka, wykorzystujące wszystkie możliwe wymiary dialogu, by wychowanek zrozumiał swój stan obecny i opowiedział się za optymalnym ukierunkowaniem własnego rozwoju, które jest osią samowychowania. Niekoniecznie w omówionej tutaj kolejności, ale niezbędna jest orientacja dynamiczna — zaangażowanie a nie

---

⁹ BOSCO G., *Il Sistema Preventivo...* dz. cyt., s. 295.

bierność. Agatyczna — dobro, a nigdy zło. Antropologiczna — rozwój człowieczeństwa, osobowości i autentyzmu chrześcijańskiego. Heroiczna — wielkość, najwyższy stopień dojrzałości, świętość. Profesjonalna — specjalizacja zawodowa. Socjologiczna — pozycja, stanowisko społeczne i egzystencjalna — stan społeczny. Jest oczywistym, że orientacja — świadomy wybór kierunków i dążeń realizuje się ostatecznie w społecznym osadzeniu osoby. Co zabezpiecza ją skutecznie przed niedostosowaniem społecznym i zachowaniami antyspołecznymi.

h) Inicjacja, z j. łac. *initiatio* — wprowadzenie, wtajemniczenie. Profilaktyczny długofalowy, wytrwały, intencjonalny i kompetentny proces współpracy z wychowankiem dla wprowadzenia go w efektywną autoedukację pod kierunkiem wychowawcy. Ten rodzaj aktywności profilaktycznej jest wybitnie pozytywny i odwołujący się do autonomii wychowanka. Jest skutecznym zabezpieczeniem wychowanka we wszystkich okolicznościach egzystencjalnych poprzez orientację na realizację doskonałego życia osobowego. Kto bowiem pracuje nad własnym spełnieniem osobowym, nie decyduje się na kroki wiodące ku inwolucji.

i) Kwalifikacja, z j. łac. *qualificatio* — świadectwo, dowód uzdolnienia, określenie jakości. Działanie profilaktyki edukacyjnej wyrastające z orientacji profesjonalnej, które uskutecznia opcję zawodową. Oznacza zdobycie specjalizacji zawodowej i przygotowanie osoby wychowanka do zapewnienia sobie godziwych warunków egzystencji w społeczeństwie. Identyfikuje się z procesem zdobywania zawodu. Jest to skuteczny sposób na pozytywne zapobieganie bezrobociu, postawom aspołecznym, pasożytnictwu społecznemu, wandalizmowi. Jest przygotowaniem osoby do zachowań prospołecznych.

j) Promocja, z j. łac. *promotio* — awans, podniesienie, otwarcie, wyniesienie. Jest to rodzaj działań profilaktycznych wieńczący owocność wysiłków pedagogicznych w postaci maksymalnego i integralnego spełnienia osobowego podmiotu wychowanka. Zajęcie przez niego optymalnego miejsca w społeczeństwie. J. Bosko uważał go za cel edukacji: *Stać się dobrym obywatelem i autentycznym chrześcijaninem*.¹⁰ Polega również na podjęciu autedukacji permanentnej. Efekt tak pojętych działań profilaktycznych jest najlepszym zapobieżeniem zagrożeniom osobowym i antyspołecznym działaniom, przez integralny rozwój osoby i zaangażowanie prospołeczne.

k) Instytucja, z j. łac. *institutio* — urządzenie, zarząd, ustanowienie. Każde działanie pedagogiczne, aby mogło być skuteczne musi być intencjonalne. To samo dotyczy profilaktyki pedagogicznej, aby mogła być kontynuowana, skoordynowana, prowadzona w sposób kompetentny — potrzebuje instytucji nadrzędnej. Potrzebuje badań, refleksji i studium w dziedzinie teoretycznej praktycznej i wykonawczej. Administracji, koordynacji i zarządzania na szczeblu światowym, regionalnym, inspektorialnym i lokalnym. Porządkowania praxis pedagogicznej: prowadzenie edukacji profilaktyków; organizację dzieł, zapewnienie infrastruktury i kompetencji działań profilaktycznych. Bez tego wymiaru instytucjonalnego, jednoczącego, wszelka profilaktyka pedagogiczna rozmyje się w nieweryfikowalnym indywidualizmie.

---

¹⁰ LEMOYNE G. B., *Memorie Biografiche...* dz. cyt., T. 4, s. 19.

Wymienione i omówione właściwości profilaktyki pedagogicznej, uzupełniają się nawzajem, współpracują ze sobą, stanowią w praktyce spójną całość, składając się na zintegrowaną koncepcję profilaktyki pedagogicznej. W ten całokształt profilaktyki wkomponowane są poszczególne Zasady Wychowawcze ogniskujące się w punktach zasadniczych akcji wychowawczej.

2. Wychowanek — protagonista własnej promocji

Wychowanek — autor, własnej promocji, przyczyna sprawcza swoich czynów, podmiot efektu wychowawczego, należy do kategorii „młodzież”. W kontakcie z wychowawcą prowadzi kompetentną i konsekwentną pracę samowychowawczą wokół osi opcji fundamentalnej w stopniowym podejmowaniu odpowiedzialności za swój los i społeczeństwa, nadaje sens swojemu życiu. **Koncentruje wokół siebie zasady: Młodzieżowości, Orientacji, Autoedukacji Kierowanej, Odpowiedzialności oraz Radości.**

Mówiąc „zasady” profilaktyki pedagogicznej, nie chodzi o jakieś podejście normatywne, ale **konstytutywne właściwości, istotne atrybuty**, składające się na całokształt juvenagogicznej sztuki wychowania profilaktycznego. Powrót na obszar doświadczenia, opis merytoryczny w wymiarze przestrzennym, może wiele wnieść w kompetencję pedeutologiczną profilaktyków zaangażowanych w edukację. Układy elementów zgrupowanych w poszczególnych zasadach, należy brać we wzajemnej implikacji, kooperacji i dopełnianiu, jako że w praktyce wychowawczej stanowią warunkującą się i spójną jedność. Jako klucz destylacji obfitego materiału w opisie poziomym posłuży dokonane rozpoznanie typologiczne i wskazane istotne punkty odniesienia:

A) Zasada Młodzieżowości

Staje się ona wielowymiarowym kwalifikatorem pedagogicznym profilaktyki Księdza Bosko. Gdyby System Wychowawczy pozbawić treści młodzieżowych straciłaby on istotą wartość, specyfikę, oryginalność i merytoryczne bogactwo pedagogiczne.¹¹ **Zasada Młodzieżowości określa jakość: styl i specyfikę — metodologii wychowawczej na miarę podmiotu wychowania, czyniąc ją prawdziwą „juvenagogią”.**

Młodzieżowość, kategoryzuje wychowanków — podmiot wychowania wskazując jako kryterium doboru najbardziej dynamiczny okres rozwoju osobowości, jaki ma miejsce w wieku młodzieńczym.

Jest jednym z esencjalnych wskaźników kompetencji wychowawcy. Tym samym jest głównym kwalifikatorem pedeutologicznym i podstawowym źródłem inspiracji w programowaniu edukacji wychowawców. Wyznacza trzy dziedziny ich specjalizacji: a) Juwenologię — znajomość cech niezmiennych wieku dorastania, specyficznych zmiennych właściwości historyczno–kulturowych, rozeznanie w egzystencjalnym kontekście życia młodzieży, poznanie osobiste poszczególne wychowanków; b) Juwenagogię — specjalizacja

---

¹¹ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem pedagogicznym*: 2 B) *Wychowankowie — uczestnicy Oratorium*.

w sztuce wychowania młodzieży; c) Juwenagogikę — badania teoretyczno–naukowe skupiające się na obszarze doświadczenia wychowawczego z młodzieżą i wśród młodzieży ujęte w zwartą strukturę dyscypliny naukowej.

Zasada Młodzieżowości konfiguruje proces wychowawczy, aby był współmierny do młodzieży, do jej potrzeb, stopnia rozwoju i nadziei egzystencjalnych obecnych w ich życiu i oczekiwaniu społecznym. Inspiruje interakcję pedagogiczną; czyni Oratorium środowiskiem juwenagogicznym; uwydatnia wyrazistość celów wychowawczych kompatybilnych z wiekiem wychowanków.

B) Zasada Orientacji

Indywidualizuje ona program, akcję i proces wychowawczy. Strategie orientacyjne kondensują się w rozpoznaniu stanu obecnego wychowanka, jego możliwości, aspiracji, sytuacji społecznej, afirmacji oraz poradnictwie ze strony wychowawcy.

Realizuje się w stopniowym pokonywaniu przez wychowanka etapów pod przewodnictwem wychowawcy ku radykalizmowi decyzji poprzez ukierunkowanie dynamiczne, agatyczne, antropologiczno–christianologiczne, heroiczne, profesjonalne, egzystencjalne. **Co jest równoznaczne z podjęciem fundamentalnej opcji życia**, zwanej powołaniem. Wymaga znacznego zaangażowania i trudu ze strony wychowanka, aby znaleźć **rozwiązanie pięciu istotnych problemów**: a) Poznać swoje wrodzone zdolności, talenty, predyspozycje i zainteresowania; b) Odkryć własne dominujące aspiracje egzystencjalne; c) Rozeznąć zapotrzebowanie społeczne, które może stać się terenem jego przyszłego zaangażowania; d) Uzyskać afirmację i legitymizację społeczną swoich aspiracji; e) Oprzeć się o pozytywne poradnictwo ze strony kompetentnych wychowawców.

Orientacja działa na przedpolu autoedukacji i z biegiem rozwoju staje się jej rdzeniem. Ostatecznie wyznacza rolę i status społeczny wychowanka. Jest fundamentem autentycznie pojętego uspołecznienia.

Zasada Orientacji w najgłębszym swym sensie jest jednym ze sposobów i znakiem rozpoznawczym progresywnych działań profilaktycznych, odwołujących się do samo–stanowienia wychowanka szanując jego rolę protagonisty w odniesieniu do swojego losu. Polega na włączeniu wychowanka w główny nurt edukacji umożliwiający nawiązanie konstruktywnej pedagogicznej interakcji z wychowawcą, indywidualizację procesu w podmiocie wychowanka oraz współmierność działań pedagogicznych do jego stanu.

C) Zasada Autoedukacji Kierowanej

Jest ona znakiem głębokiego rozumienia przez wychowawcę protagonizmu wychowanka, jego przyczynowości sprawczej dotyczącej skutku wychowawczego oraz swojej służebnej roli wobec podmiotu wychowanka. Czyni ona wychowanka bastionem działań profilaktycznych.

Autedukacja skutecznia się drogą stopniowego wtajemniczenia, etapami wytyczonymi przez ukierunkowanie na drodze poradnictwa pedagogicznego. Ścisłe współpracuje z Zasadą Orientacji, z nią się przeplata i warunkuje.

Inicjacja autedukacyjna jest polem istotnie pojętego doradztwa. Jest sztuką wprowadzania wychowanka w planowanie swojego rozwoju i wytrwałość w jego realizacji. Scalenie samowychowania wokół osi powołania jest wytrwałym działaniem dla osiągnięcia celu, zagospodarowaniem czasu, optymalizacją decyzji i środków, koncentracją na celu, utrzymaniem dynamizmu motywacji. Efektem świadomego samowychowania jest przyciągający podczas pracy nad sobą cel: dojrzałość i promocja osobowa.

Samowychowanie jest centralną zasadą profilaktyki i żyrantem efektu wychowawczego. W procesie samowychowania ogniskuje się metoda profilaktyki i zmienia radykalnie swoją postać z heteronomicznej na autonomiczną według odwrotności proporcji: im większe zaangażowanie wychowanka w autoedukację, tym szybciej topnieje heteronomizm wychowawcy. Aktywność wychowawcy przybiera wówczas formę asekuracji, wsparcia i doradztwa.

D) Zasada Odpowiedzialności

Nie ma prawdziwego wychowania, bez wprowadzenia osoby wychowanka w orbitę odpowiedzialności. **Dojrzałość osobowa jest ściśle uwarunkowana samo–odpowiedzialnością wychowanka.** Uodpowiedzialnianie wychowanka łączy działania pedagogiczne z dyscypliną, karnością, porządkiem, autorytetem, przekonywaniem i samostanowieniem. Żaden trud nie jest ciężki dla wychowanka, jeśli pragnie go podjąć i czyni go własnym. Nawet jest wówczas zdolny do heroizmu.

Prawdziwe wychowanie potrzebuje dyscypliny. *Dyscyplina w domu jest wszystkim* — twierdził Jan Bosko. Od niej zależy efekt wychowania — dojrzałość osoby, którą mierzy się stopniem samo–odpowiedzialności. Karność jest niezbędna do poznania prawdy. Wzmacnia wolę i uzdalnia ją do wyboru dobra. Prowadzi wychowanka do wytrwałości i osiągnięcia życiowych celów. Zachowuje go od zła i niebezpieczeństw dewiacji. Zapobiega lekkomyślności i niestałości. Zaprawia do spełnienia obowiązków. W ten sposób wychowankowie unikają małych wykroczeń i wielkich błędów.

*Porządek zapobiega wszelkiemu złu. Niech się nie szczędzi żadnego trudu, aby zapewnić konieczne warunki dla utrzymania porządku*¹² — wskazywał Ks. Bosko. Widać z tego, że upatruje on w dyscyplinie narzędzie uodpowiedzialniania wychowanka aż do samo–odpowiedzialności, czyli pełnienia dobrych czynów w oparciu o jego własną sprawczość według powinności sumienia.

Jan Bosko odżegnuje się jednak zdecydowanie od systemu karcącego, od stosowania racji siły i od kar wszelkiego typu. Na pozór antagonistyczne działania wychowawcze: wolność, samostanowienie, samowychowanie, indywidualizację — łączył z karnością, dyscypliną, porządkiem, pracą i wysiłkiem. Nie ma między nimi antagonizmu, lecz stopniowość, komplementarność i następstwo. Wszystkie przecież zadania, nakazy, przepisy w końcu dochodzą do momentu, że całe ich przestrzeganie *odwoływało się do wrażliwości sumienia chłopców, dla których zachowanie pewnych reguł mogło się stać środkiem wydoskonalenia*

---

¹² LEMOYNE G. B. i inni, *Memorie Biografiche...* dz. cyt., T. 8, s. 77; T. 14, s. 44; T. 17, s. 188.

*duchowego i dojrzewania moralnego.*¹³ Dla Ks. Bosko dyscyplina jest poznaniem obiektywnego racjonalnego porządku aksjologicznego, przyjęciem go za własny i uwzględnieniem w osobistych czynach, to przekracza barierę przełożony–podwładny, wychowanek–wychowawca. Antynomia faktycznie zostaje pokonana: wszyscy są ulegli wymogom prawdy i dobra.

E) Zasada Radości

Jan Bosko urzeczywistnił w sobie radość życia, optymizm, a nadzieja była najskuteczniejszym motywem niezłomnej wytrwałości w działaniu i trudzie pracy.

Radość stała się kluczową postawą wychowawczą i znakiem rozpoznawczym prawdziwej kompetencji profilaktycznej. Przeżywanie radości jest istotnym i skutecznym faktorem wychowania młodzieży.

Ks. Bosko uważał radość za fundamentalną potrzebą życia człowieka, elementarne prawo młodości. Młodość ze swej istoty jest wiekiem radosnej i wolnej ekspansji. Widział **w radości skuteczne narzędzie wychowawcze**. Dostrzegał w niej także środek diagnostyczny. Najlepiej poznaje się chłopca w momentach spontanicznej radości, kiedy zapomina o zachowaniu pozorów. Poznanie wychowanka warunkuje w sposób konieczny adekwatne działania wychowawcze. Radość otwiera jego serce i pozwala wychowawcy, uczestniczącemu w naturalnej jego radości, na najbardziej bezpośrednią i bliską relację. Umożliwia skuteczny wpływ na motywację do spełnienia trudnych wymogów wychowawczych. Przyczynia się do postępu moralnego wychowanków, jak również wskazuje na dojrzałość osobową. Stąd, działanie wychowawcze Jana Bosko przybierało podwójny kierunek: opozycyjny i animacyjny. Oponował przeciwko melancholii wychowanka i robił wszystko żeby przezwyciężyć jego smutek i przygnębienie.

Rozwój osoby, jej spełnienie, jest uwarunkowane określonymi czynnikami. Jednym z nich jest **radość pojęta integralnie**: a) Wolność od fundamentalnych „głodów” somatycznych — zaspokojenie; b) Radość w sferze emotywniej — relaks, zadowolenie, humor, dobry nastrój; c) Radość w sferze noetycznej — optymizm; d) W dziedzinie wolności — nadzieja na samospełnienie; e) W sferze moralnej radość jest wolnością od winy, poczuciem: jestem w porządku, jestem wartościowy. Można by ją nazwać spokojem sumienia, weselem wewnętrznym; f) Głębokie i autentyczne przeżycie religijne, świadomość jedności z Bogiem. Wolność od zwątpienia, zniechęcenia, hipokryzji. Rodzi radość, którą można określić jako entuzjizm (z j. gr. *en-Theos* = „być w Bogu”); g) Kumulacją wszystkich aspektów radości jest perspektywa radości nieprzemijającej. Wolność od bezsensu. Otwiera wychowanka na radość zwaną „szczęściem”, „rajem”, „niebem”. Można by ją nazwać szczęściem wiecznym.

3. Wychowawca — podmiot sprawczy pedagogicznych działań profilaktycznych

Wychowawca nie może spełnić swojej misji bez kompetencji, profesjonalizmu profilaktycznego — z którego płynie autorytet, bez twórczości pedagogicznej, „instytnktu”

¹³ BRAIDO P., *Prevenire non reprimere. Il Sistema Educativo di Don Bosco*. LAS, Roma 1998, s. 343.

pedagogicznego, bez całkowitej dyspozycyjności, oddania i gorliwości, jedności, indywidualnej pracy z wychowankiem, oraz bez realizmu egzystencjalnego. Do wychowawcy odnosi się Zasady Profilaktycznego Systemu Wychowawczego: Kompetencji, Autorytetu, Twórczości, Programacji, Pedagogizacji, Intensywności, Jedności, Kierownictwa Autoedukacją i Realizmu.

A) Zasada Kompetencji

Wysoka kwalifikacja pedagogów jest cechą konstytutywną Profilaktycznego Systemu Pedagogicznego.¹⁴

W najogólniejszych zarysach **specjalizacja pedagogiczna wychowawcy rekapitułuje się w czterech istotnych wymiarach osobowości**: a) **Ludzko–chrześcijańskim**: wymiar ludzki i chrześcijański są komplementarnymi momentami jednej rzeczywistości prozopoicznej odzwierciedlającej się w autentyzmie osobowym i religijnym wychowawcy, utożsamiającym się z mądrością pedagogiczną wychowawcy, osadzoną na fundamencie jego maksymalnej dojrzałości osobowej (człowiek asertywny), przybierającej postać prawdziwej religijności chrześcijańskiej (człowiek duchowy i teonomiczny); b) **Pedagogicznym**: w podmiotowości wychowawcy dokonuje się rzadko spotykana twórcza synteza koniecznego wyposażenia na poziomie teoretycznym, praktycznym i wykonawczym. Poziom spekulatywny świadomości wychowawcy jest dynamicznym stanem noetycznym, wyposażonym w pokłady rzetelnej, koherentnej i adekwatnej filozofii człowieka (antropozofii), warunkującej realne rozumienie fenomenu pedagogicznego we wszystkich jego odmianach, aspektach i sektorach (filozofia wychowania osoby). Na poziomie praktycznym, twórcza synteza przełamuje bariery ezoteryki teoretycznej i wbudowuje w rozumienie spekulatywne dziedziny pedagogiczne interpretując fenomen pedagogiczny w polu interdyscyplinarnym nauk pedagogicznych,¹⁵ na użytek działań edukacyjnych (Antropagogika). Na poziomie wykonawczym, synteza teoretyczno–praktyczna, jest głównym nurtem inspiracji działań w pedagogicznym konkrecie, gwarantem uniknięcia koncepcyjnych błędów wychowawczych i skutecznego przeniesienia dynamizmu działań edukacyjnych w rejon optymalnych efektów wychowawczych; c) **Salezjańskim**: zupełna identyfikacja z misją pedagogiczną, poświęcenie całego życia edukacji młodzieży, uzdolnienie do pracy zespołowej, pełna dyspozycyjność, wielkoduszość i bezinteresowność, asymilacja Profilaktycznego Systemu Juwenagogicznego, aura radości i optymizmu; typowy styl autentycznej religijności chrześcijańskiej; d) **Pastoralnym**: Dobry Pasterz, Apostoł, Misjonarz, Ewangelizator, Katecheta, Przewodnik, Kapłan, Ojciec, Animator — określenia pedagogicznych sprawności wychowawcy płynące ze strategicznych działań edukacyjnych wobec młodzieży, ujęte w kategoriach religijnych.

Co by nie powiedzieć o kompetencji wychowawcy, **reasumuje ona w sobie możliwie najwyższy stopień jego dojrzałości osobowej**, mądrości pedagogicznej, syntezy sfery teoretycznej, praktycznej i wykonawczej oraz fachowości profilaktycznej, twórczości pedagogicznej, szczególnego umiłowania młodzieży, pedagogicznych sprawności

---

¹⁴ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...*, dz. cyt., 2 A): *Dyrektor i Zespół wychowawczy*.

¹⁵ Por. KUNOWSKI S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Wydawnictwo Salezjańskie Łódź 1981, s. 48–63.

prakseologicznych koniecznych w bezpośredniej pracy edukacyjnej. Im pełniejszym samourzeczywistnieniem prozopocicznym odznacza się wychowawca, tym jego kompetencja wychowawcza jest bardziej adekwatna do posługiwania się Systemem Profilaktycznym Jana Bosko w wychowaniu młodzieży stwarzając dla wychowanków atrakcyjną perspektywę „uczestnictwa” i gwarantowany aksjologicznie model egzystencjalny.

B) Zasada Autorytetu

Autorytet w profilaktyce Jana Bosko przybiera konotacje duchowo–moralne. Nie jest autorytaryzmem. Nie ma nic wspólnego z manifestowaniem siły, przemocy, represji, wzbudzania lęku, dążenia do zniewolenia na drodze manipulacji. **Autorytet moralny, pojmowany jest jako atrakcyjność moralno–agatyczna.** Jego moc wypływa z kondensacji aksjologicznej i modelu uporządkowanej hierarchii wartości. Staje się paradygmatem osobowej promocji dla wychowanka.

Na drodze afirmacji, zażyłości, pedagogicznej przyjaźni, autentyzmu relacji, komunikacji prawdy, rezonansu, syntonii — prowadzi do naśladownictwa, co jest równoznaczne z trwałą asymilacją przez wychowanka hierarchii wartości wychowawcy i czynienia jej własną strukturą egzystencjalną. **Autorytet fascynującej szlachetności moralnej zwielokrotnia dynamizm przyczyny narzędziej wychowawcy.** Wychowawca posiadający autorytet mówi bardzo mocno, nawet gdy mówi cicho i mało. Za jego słowem stoi tajemnicza i pociągająca wychowanka sztuka udanego życia.

Z jakości życia wychowawcy wyłania się jego autorytet moralno–duchowy, który bez uciekania się do rekwizytów przemocy, posiada znaczną moc perswazyjną wewnątrz dynamizmu podmiotowego wychowanka. Nie ma oddziaływania edukacyjnego wychowawcy bez autorytetu, który odbija się echem szacunku w wychowanku.¹⁶

C) Zasada Twórczości Pedagogicznej

Stanowi konstytutywny atrybut pedeutologiczny wszystkich wychowawców posługujących się Systemem Prewencyjnym.

Konkretnie mówiąc, **twórczość wychowawcy jest wieloaspektowa.** Trzeba wskazać przynajmniej najbardziej istotne i wyraziste jej symptomy. Przejawia się ona w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. Zarówno indywidualna jak i wspólnotowa inwencja realizuje się przede wszystkim w czterech sferach pedagogicznych, które gwarantują żywotność, rozwój i stosowanie Systemu Prewencyjnego: pogłębienie, odnowa, dostosowanie i kontynuacja. Twórczość w kultywowaniu pogłębienia i uaktualniania swojej kompetencji. Odnawianie siebie, dzieł i działań w odniesieniu do źródeł posługując się metodą hermeneutyczną. Dostosowanie się do wymogów czasu miejsca i młodzieży. Kontynuacja wielkiego dzieła profilaktyki — działanie wychowawcze. Bez twórczości wychowawca pozostanie zawsze tylko funkcjonariuszem. Trzeba natomiast, aby był mistrzem życia dla młodzieży.

---

¹⁶ BRAIDO P., *Il Sistema Preventivo di Don Bosco*. dz. cyt., s. 293: *Autorytet pedagogiczny nie polega na tym, że wychowawca reprezentuje obiektywną prawdę zasad etyczno–religijnych proponowaną wychowankom, lecz na wcieleniu tychże zasad w osobie wychowawcy, który kocha i staje się przyjacielem oraz dobroczyńcą wychowanka, a ten z kolei tak go postrzega.*

Sedno twórczości polega na zdolności i dyspozycyjności wychowawcy do szukania prawdy, życia w prawdzie, działania w prawdzie i prowadzenia wychowanków do autentycznego życia osobowego, a więc odwołującego się do kryterium prawdy. Twórczość zabezpiecza trzymanie się rzeczywistości.

Wszystkie przejawy twórczości pedagogów nabierają realnego sensu, gdy osiągają efekt w kreatywnej osobowości wychowanka.

D) Zasada Programacji

Programowanie jest jedną z dziedzin twórczości i specyficznym zadaniem pedagogicznym, a dla profilaktyki niezbywalnym i koniecznym warunkiem.¹⁷ **Programowanie w Profilaktycznym Systemie Pedagogicznym dokonuje się na trzech piętach.** Po pierwsze, **spekulatywnym** — adekwatne, rzetelne, holistyczne, integralne, zaplecze filozoficzne, filozofii wychowania, teorii wychowania, specjalizacji i umiejętność korzystania z niej przy tworzeniu programów wychowania. Po drugie, **praktycznym:** diagnoza, prognoza, domierzenie, dopasowanie, dostosowanie wielowymiarowe: do wychowanków, teorii, sytuacji, możliwości placówki, możliwości personelu, całej działalności pedagogicznej w określonym zakresie czasu. Po trzecie, **wykonawczym:** przełożenie programu na strategię wykonawcze i segmenty akcji pedagogicznej.

Zasada Programacji określa cały proces wychowawczy, podmioty, cel, struktury dzieł, plan merytoryczny, środki, styl, metodologie, etapy stopniowości i ciągłości. Wytycza tym sposobem szlak twórczości w zakresie programacji dla swoich kontynuatorów.

Programowanie splata się z działalnością wychowawczą w 7 głównych etapach. Pierwszy etap jest rozpoznaniem — metodą analizy — konkretnego pedagogicznego, uwarunkowanego wszelkiego typu współzależnymi (**badanie**). Etap drugi polega na ocenie szeroko pojętej sytuacji: w tym środowisku, tu, teraz, dla tych podmiotów, w tych strukturach, z tym zespołem wychowawców ma być prowadzone wychowanie (**diagnoza**). Trzeci etap jest całościowym rzutem oka, intuicyjnym uchwyceniem przewidywanych aktów pedagogicznych, wynikających z diagnozy, które staną się w następnym etapie wiodącymi liniami planu (**prognoza**). Etap czwarty dotyczy algorytmicznego rozpracowania planu integralnego, uwzględniającego wszystkie aspekty teoretyczne i praktyczne, a szczególnie: wymiary podmiotowe integrujące się w procesie wychowania; cel główny i cele pośrednie; wymogi metodologiczno-strategiczne; intensywność aksjologiczną przestrzeni pedagogicznej; selekcję merytoryczną; możliwości strukturalne dzieła; kompozycję środków... (**planowanie**). Piąty etap jest realizacją edukacji konkretnych podmiotów, w konkretnych warunkach, stosując określoną metodologię, w murach konkretnej instytucji wychowawczej, we współpracy z konkretnym personelem... (**realizacja**). Etap szósty jest sprawdzeniem — metodą komparacji — efektów podjętej według planu akcji wychowawczej, wyknięciem braków i ich przyczyn, uwypukleniem osiągnięć i ich uzasadnieniem (**weryfikacja**). Siódmy etap — metodą repasacji poprzednich etapów — odnosi się do uadekwatnienia konkretno-planu-akcji, w następnej fazie realizacji działań pedagogicznych (**rekonstrukcja**).

¹⁷ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt. 2 D): *Akcja wychowawcza*.

E) Zasada Pedagogizacji

Jej rewersem i owocem jest intencjonalność pedagogiczna, która polega na celowym uporządkowaniu i podporządkowaniu wszystkich działań pedagogicznych efektywności rozwojowej podmiotu wychowanka. **Pedagogizacja natomiast jest „wewnętrznym nurtem”, osadzonym w podmiocie wychowawcy**, jaki przebiega od niego, poprzez wychowanka, do celu wychowawczego. Całkowitym jego oddaniem i poświęceniem się dla rozwoju młodzieży, w sposób doskonały. Ogniskową, która skupia wszelkie jego przedsięwzięcia. Zbieżnością wszystkich jego wysiłków w pracy wychowawczej. Pedagogizacja stanowi kręgosłup jego kompetencji pedagogicznej.

Zasada Pedagogizacji polega na orientacji egzystencjalnej wychowawcy przejawiającej się w praktyce wychowawczej w wielu aspektach. Uwaga, energia i działanie wychowawcy są nieustannie skierowana na: a) Wychowanka — wszystkie wymiary jego życia: obejmuje jego potrzeby, aktualny poziom rozwoju, sposób myślenia, zachowania i działania; b) Proces rozwoju wychowanka — aby inspirować i pobudzać jego sprawczość podmiotową czynu: „transformacja substancjalna serca”; c) Cel — świadomość promocji, efektu końcowego i ukazywanie go stale wychowankowi jako punkt dojścia w procesie wychowania; d) Metodę — aby nie dopuszczając alienacji metodologicznej i manipulacji, skutecznie prowadzić wychowanka zgodnie z wymogami prewencji respektującej rozumność, wolność i przyczynowość podmiotową wychowanka; e) Sytuację — aby środowisko, przestrzeń wychowawcza, nadarzająca się okazja, były czynnikiem pobudzającym rozwój, a w razie potrzeby, aby świadomie kreować jej aksjologiczne natężenie; f) Środki, aby je adekwatnie spożytkować.

Pedagogizacja jest więc wyspecjalizowaniem wychowawcy, umożliwiającym mu zawsze adekwatne działanie pedagogiczne, w konkretnej sytuacji oraz wobec konkretnych wychowanków.

F) Zasada Intensywności

Intensywność nadaje świadomemu działaniu wychowawcy, wymierzonemu do celu, możliwie najwyższy dynamizm. Jest niczym innym jak szczytowym zaangażowaniem, maksymalizmem, optymalnością, a nawet heroizmem jego działań wychowawczych. W Systemie Prewencyjnym Jana Bosko pedagogizacja nabiera swoistego kolorytu poprzez intensywność. Jest to nic innego jak **maksymalne natężenie dynamizmu pedagogicznego wychowawcy**. Stanowi sedno sensu Zasady Intensywności (gorliwości).

W pismach św. Jana Bosko normatywnych i mądrościowych, przeznaczonych dla edukacji pedagogów, raz po raz pojawiają się pojęcia (umieszczam je dla podkreślenia w cudzysłowie), które precyzują praktyczny sens Zasady Intensywności. Wychowawca poświęca „całe” swoje życie dla dobra wychowanków. W praktyce przejawia się to w trosce o „wszystkich” wychowanków. W „każdym momencie” obejmuje ich czujnym okiem, przebywając z nimi „stale”, „rano, wieczór, we dnie, w nocy” poświęcając im „wszystek” czas. Wkłada „maksimum” energii i dobrej woli w „pełne dobroci” działanie wspomagające pracę wychowanka. Podejmuje „optymalne” przedsięwzięcia i decyzje, dobór środków i narzędzi w

rozwiązywaniu problemów i trudności rozwojowych wychowanka. Wykorzystuje „każdą” okoliczność, „wszystkie” swoje możliwości i „stale” je pomnaża. Odznacza się „nieustrudzoną” pracowitością i odpornością na trudy. „Wytrwale i nieustępliwie” pokonuje piętrzące się na drodze trudności.

Kategorią reasumującą gorliwość jest „heroizm”. Heroizmu nie można jednak wymagać. Można się go jedynie spodziewać. Kryterium trzeźwej Zasady Intensywności jest Zasada Rozumności. Intensywność nie jest irracjonalną hipertrofią wychowawcy. Lecz wysoką specjalizacją jego efektywnego działania.

G) Zasada Jedności

Gdy mówimy o koordynacji, zwartości i utrzymaniu więzi w instytucji oraz w działaniu wychowawczym, zarówno w aspekcie zbiorowym jak i indywidualnym, przenosimy się w Systemie Profilaktycznym na grunt „Zasady Jedności”. Jest ona, z jednej strony, **kryterium kompetencji pedeutologicznej, z drugiej zaś uwarunkowaniem elementarnym skuteczności wychowania.**¹⁸

Podobieństwo „ciała” nadając się doskonale do prezentacji jedności pedagogicznej zostało zastosowane przez Jana Bosko jako narzędzie edukacji pedagogów. Zespolenie ludzi w jedno „Stowarzyszenie Profilaktyczne” umożliwiło Janowi Bosko konstrukcję zwartej struktury wykazującej wszechstronną jedność: jedno ustawodawstwo — *Regulaminy, Konstytucje*; jedność zarządu w wymiarze pionowym (hierarchicznym) i poziomym (ekstensywnym); jedność administracji i ekonomii; jedność mieszkania, stołu, kultu i życia; ale nade wszystko jedność działania pedagogicznego.

Jedność jest wielowymiarowa, dotyczy: a) Jedności wychowawców z dyrektorem i jedności wychowawców między sobą, jedności wychowawców z wychowankami oraz jedności wychowanków między sobą. Wszystkie te aspekty jedności mają niezbywalne znaczenie pedagogiczne. Jedność wyrasta jednakże z zespołu wychowawców; b) Jedności światopoglądu katolickiego, z niego wyrastają przekonania filozoficzne: koncepcje ontologiczne, antropologiczne, etyczne, aksjologiczne — jak również doktryna teologiczna. Stanowią one arsenał merytoryczny edukacji; c) Jedności pionowej na wszystkich szczeblach zarządzania, animacji oraz organizacji działań profilaktycznych. d) Jedności poziomej — jedność w działaniu pedagogicznym w danej placówce wychowawczej, solidarność operatywna jest koordynowana przez posiedzenia rady, planowanie, wzajemne porozumienie, wyjaśnienie, przydzielenie sektora zadań okresowych i stałych, ustalenie porządku dnia — pod przewodnictwem Dyrektora, który jest prozopoicznym, niezbywalnym zwornikiem jedności; e) Spoiwa łączącego w jedno wysiłki wielu wychowawców, którym jest niewątpliwie koncepcja celu. Cel: spełnienie osoby wychowanka — wytycza kierunek dążeń pedagogicznych; f) Tej samej metodologii stosowanej przez wszystkich wychowawców, decydującej o jedności aksjologicznej, klimacie środowiska wychowawczego, a szczególnie o stylu interakcji edukacyjnej. g) Metodologii wyrażającej się także w doborze środków stosowanych dla osiągnięcia celu; h) Miłości pedagogicznej,

---

¹⁸ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt., 2 A): *Dyrektor i Zespół wychowawczy*.

konstytutywnego przejawu owej metodologii profilaktycznej nadającej jedności niezwykle atrakcyjne i humanistyczne oblicze; i) Moralności będącej esencjalną kwalifikacją celu wychowawczego stanowiącej miernik aksjologiczny stopnia osiągniętej jedności.

Jedność nie równa się jednolitość niszcząca myślenie, wolność działania i twórczość pedagogiczną. Nie chodzi o to, by myśleć i robić to samo. Chodzi o to, **by myśleć, mówić o tym samym i realizować wspólnie te same cele, we współpracy harmonijnej jednoczącej energie wszystkich**. Symbol orkiestry nadaje się doskonale na ilustrację jedności pedagogicznej. Każdy gra swoją partyturę według wymogów najwyższej sztuki, a wszyscy tworzą artystyczną całość, bez pomniejszania partnerów.

H) Zasada Kierownictwa Autoedukacją Wychowanków

Można mówić o kierownictwie pedagogicznym¹⁹ w **sensie najszerszym**, jako o posłudze władzy na szczeblu generalnym, regionalnym, prowincjonalnym i lokalnym. Lokalny szczebel jest najbliższy kierownictwa pedagogicznego, gdyż bez konkretnego działania wykonawczego, wszystkie sfery kierownictwa pozostają w świecie teorii lub marzeń, bez przełożenia efektywnego. Wiele przedsięwzięć wychowawców na szczeblu lokalnym ma charakter kierownictwa w sensie najszerszym lub szerokim. Uczestnictwo w strukturach posługi władzy, w ciągłym wysiłku zachowania jedności, kompatybilności i ciągłości pionowej, jest wyrazem kierownictwa w sensie najszerszym.

Pedagogiczne kierownictwo wspólnotowe, to przejaw przewodnictwa **w sensie bardziej właściwym**. W Systemie Prewencyjnym kierownictwo wspólnotowe może być trojako rozumiane: a) Kierownictwo wspólnotą wychowawców; b) Zespołowe działanie wychowawców; c) Przewodnictwo zbiorowe, publiczne, grupowe — o ile kieruje się jednocześnie całą grupą młodzieży. Kierownictwo pedagogiczne polega na organizowaniu życia zbiorowego zgodnie z celem wychowawczym.

Kierownictwo pedagogiczne zbliża się do swego **właściwego sensu wkraczając na teren podmiotowy**. Może ono przybierać trzy formy: a) W sferze zewnętrznej realizuje się w formie rozmowy wychowawczej; b) W zakresie wewnętrznym może przybrać formę pozasakramentalną: „sprawozdanie ze stanu sumienia” lub problemów wewnątrzno-moralnych. c) Może też wejść na teren najgłębszych obszarów podmiotowych w formie sakramentalnej poprzez Spowiedź.

Im bardziej kierownictwo pedagogiczne wchodzi do wnętrza i do głębi podmiotu osobowego, a wychowawca bardziej kompetentnie współdziała w konstytuowaniu się wewnętrznej konstrukcji prozopoicznej wychowanka, tym kierownictwo jest bliżej swego sensu najistotniejszego. Ma ścisły związek z tym rodzajem działań, które w innych systemach wychowania określa jako doradztwo, poradnictwo. Tu przybiera postać przewodnictwa, kierownictwa, pomocy, wsparcia, rady, dialogu, wyjaśnienia, dyskusji, rozmowy, rozwiązywania problemów i trudności na drodze życia. W samej realizacji kierownictwa w sensie właściwym zachodzi jego ustopniowanie ku pełni jego sensu, proporcjonalnie do współdziałania wychowawcy w samej istocie spełnienia podmiotowego wychowanka.

¹⁹ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt. 2 D): *Akcja wychowawcza*.

Prawdziwe kierownictwo pedagogiczne młodzieży dokonuje się w sposób całkowicie wolny i dobrowolny. Zależy więc w zupełności od wyboru wychowanka. Odbywa się w Sakramencie Pokuty, a także może mieć miejsce poza nim. Uwarunkowania zasadnicze autentycznego kierownictwa pedagogicznego (duchowego) sprowadzają się ze strony wychowawcy do najwyższego formatu osobowego, dyspozycyjności i miłości pedagogicznej. Ze strony wychowanka do wyboru stałego spowiednika, odprawienia spowiedzi generalnej, częste i regularne korzystanie ze Spowiedzi, autentyzm, szczerość i poważne jej traktowanie, trzymanie się tego samego spowiednika, konieczności wolnej współpracy (autoedukacja świadoma i wytrwała), orientacji egzystencjalnej (odkrycie powołania). Kierownictwo dokonuje się poprzez stałe oczyszczanie ze zła i korygowanie błędów; reaktywowanie dynamizmu duchowego, przywracanie poczucia sensu, radości, nadziei, zapału do pracy; pomoc by zaangażować się serio w życie chrześcijańskie aż do heroizmu; rozwiązywanie konkretnych egzystencjalnych trudności; ewolucyjną integrację prozopoiczną; sporządzenie planu samowychowania wokół opcji fundamentalnej; stopniową realizację owego planu.

Jednym słowem jest to ze strony wychowawcy — który wcześniej przebył drogę samowychowania — mądre i twórcze przewodnictwo wobec wychowanka, aby mu ułatwić drogę do samospełnienia w procesie autoedukacji.

I) Zasada Realizmu

Odnosi się do: **koncepcji życia; rozumienia jego sensu, jak i koherencji przedsięwzięć pedagogicznych z wielostronnymi uwarunkowaniami egzystencjalnymi człowieka.**

Esencjalną właściwością życia jest przygodność. Kresem życia jest śmierć. Życie jest cenne. Każda chwila zmarnowana jest niepowetowaną stratą. Straty mierzy dokonany złem. Jest to trwonienie czasu życia. Każdy moment życia domaga się rzetelnego zagospodarowania. Właściwe czyny w czasie składają się na jego skalę napięcia aksjologicznego. Z czasem życia, działaniem w czasie, łączy się odpowiedzialność. Jednorazowość i niepowtarzalność życia czyni je wielką sztuką.

Przygodność wystawia je na grę pozorów, iluzji, złudzeń i utopii. Uwarunkowania zewnętrzne i jednostkowe stanowią barierę, która kusi mirażem nieznanymi horyzontów. Oszustwo życia dotyczy pokusy absolutyzacji tego, co względne. Zaniechania tego, co możliwe. Błądzenia w tym, co rzeczywiste i dobre. Zagubienia sensu w tym, co przemijające. Pojawia się w konsekwencji pejoratywna jakość życia osadzająca się w prozopoicznej głębi osoby i w społeczności osób.

Sens życia wynikający z jego koncepcji. Ks. Bosko nadaje własnemu i swoich wychowanków życiu swoiste znamię. Odpowiada ono jego pojmowaniu. **Sens życia jako cennego daru, depozytu powierzonych człowiekowi, sprowadza się do:** a) Ochrony życia; b) Zachowaniu zdrowia, spotęgowaniu witalnych energii i przedłużeniu czasu życia; c) Podtrzymywania życia. Człowiek własnymi rękami powinien zarabiać na swoje utrzymanie. Pracować, aby żyć. Kto nie chce pracować, nie ma prawa jeść; d) Wypełnienie życia właściwymi zajęciami; e) Zdobywanie wymaganych kwalifikacji, oparte o wrodzone zainteresowania i

zdolności; f) Pełnienie obowiązków i wykonywanie pracy w sposób kompetentny. Granice określające zakres obowiązków wynikają z ukierunkowania egzystencjalnego. g) Rozpoznanie i afirmacja swego stanu życia jest obszarem wykorzystania własnych energii egzystencjalnych, dla dobra swojego i innych.

Konsekwentnie za koncepcją życia idzie rozumienie pedeutologii. Koherencja edukacji z koncepcją życia. Pedagogia jest przejawem realizmu liczącego się z faktami, uwarunkowaniami podmiotu wychowanka. Wymiar realistyczny pedagogii prewencyjnej określają kategorie: zdrowego rozsądku, zasadności, stosowności, przydatności w życiu, odkrycia powołania, kompetencji, obowiązku, pracy, uczciwości moralnej, wymogów stanu i mistyka codzienności polegająca na kontemplacji w działaniu.

„Zasada Realizmu” w Systemie Prewencyjnym modeluje proces wychowawczy według możliwości podmiotowych wychowanka, liczy się z subiektywną rzeczywistością przygodności podmiotu wychowania. Realizm pedagogiczny polega na zaprogramowaniu czasu, uporządkowaniu zadań i przyporządkowanie zadań do czasu. W tym miejscu „Zasada Realizmu” przybiera postać „pedagogii obowiązku”; „wychowaniu przez pracę i do pracy”; stawiania wychowanków wobec faktu śmierci, przez regularną praktykę „ćwiczenia dobrej śmierci”.

4. Proces wychowawczy

Współmierny do podmiotowości wychowanka, stanowiący nurt integrujący działania pedagogiczne i progresywny rozwój wychowanka. Jego skuteczność rozciąga się na całokształt życia wychowanka, integruje jego podmiotowość wokół orientacji egzystencjalnej, skierowanej poprzez nieprzerwaną świadomość na cel: optymalną promocję wychowanka, przy zastosowaniu dostępnych środków. Koniecznymi warunkami zwanego procesu wychowawczego jest współmierność do podmiotowości wychowanka, jego indywidualnych właściwości, stopnia rozwoju, ciągłości, aby był przygotowany i uzdolniony do pełnienia roli społecznej. **Proces wychowawczy podlega zasadom: Integralności, Integracji, Intencjonalności, Indywidualizacji, Stopniowości, Ciągłości oraz Socjalizacji.**

A) Zasada Integralności i Integracji

Pomiędzy integralnością a integracją jest podobna różnica jak pomiędzy efektem i procesem, koncepcją i jej realizacją, całością i jej scalaniem.

Autentyczna integralność edukacji kondensuje się w takim przygotowaniu podmiotu wychowanka, aby w wymiarze ontologicznym, antropologicznym i prozopoicznym, był przygotowany do podejmowania *actus personae*, (czyny moralne) które są drogą do etyczno–aksjologicznej integracjiowobowości.

Pedagogia profilaktyczna Jana Bosko zakorzeniona w holistycznej koncepcji antropologiczno–christianologicznej człowieka, charakteryzująca się intencjonalnością integralnego rozwoju wychowanka wykazuje widoczne **cechy pedagogicznej integracji** jako: a) Hierarchiczna wielowymiarowość; b) Wszechstronność, zróżnicowanie, bogactwo koniecznych uwarunkowań indywidualnych i społecznych; c) Układ scalony pokładów dynamizmu

niezbędnego dla zachowania życia, wzrostu, rozwoju, dojrzewania jako etapów promocji osobowej; d) Wielopoziomowa homeostaza wychowanka integrująca się w czynach; e) Teleologia integralna.²⁰

Integralność edukacji polega na głębokim zespoleniu w jednym podmiocie wychowanka dynamizmu bytowego, ludzkiego i osobowego dla jego samo-spełnienia moralno-agatycznego. Ksiądz Bosko widział ponadto w życiu moralnym wychowanka zwornik edukacji i jakość integrującą jego osobowości. Zdumiewa wręcz w ustach Księdza Bosko wypowiedź, sto lat przed wyłonieniem się nurtu personalistycznego w filozofii: *Spoiwem, które łączy razem zdrowie, naukę, fundament na którym się one opierają jest moralność.*²¹

B) Zasada Intencjonalności

Ze strony wychowawców utożsamia się ona z cechą pedagogizacji — świadomego, nieustannego i intensywnego nastawienia wychowawców, aby wykorzystać wszystkie możliwości jakie daje im spotkanie z wychowankiem, w środowisku Oratorium specjalnie (właśnie intencjonalnie) przygotowanym dla rozwoju wychowanka aż do pełnej promocji osobowej.

W procesie wychowawczym, który jest zwornikiem działań wychowawczych zaplanowanych dla rozwoju wychowanka **intencjonalność jest skierowaniem wszystkich zaplanowanych aktów pedagogicznych, akcji, całego działania do osiągnięcia celu wychowawczego.** W wychowanku, który jest podmiotem dokonującego się procesu wychowania, własnego rozwoju — intencjonalność polega na świadomej i wolnej asymilacji wartości, które na poszczególnych etapach, w określonych odcinakach czasu, są miernikami postępu wewnątrz orientacji egzystencjalnej, wycelowanej na osiągnięcie celu wychowawczego.

Zasada Pedagogizacji jest specjalizacją wychowawcy przejawiającą się w umiejętności wykorzystania wszystkich okoliczności i możliwości dla rozwoju wychowanka. **Zasada Intencjonalności jest cechą procesu wychowania, jest wewnętrznym skierowaniem rozwoju osoby wychowanka na cel.** Intencjonalność w podmiocie wychowanka jest jego osobistym nastawieniem, aby posłużyć wszystkimi możliwymi wartościami dla swojej promocji osobowej z pełnym dynamizmem w określonym czasie i miejscu.

C) Zasada Indywidualizacji

Modeluje ona diagnozę, prognozę, planowanie, działanie wychowawcze, proces wychowawczy i cel wychowania — przymierzając je do podmiotowości wychowanka. Wychowanie ogólne, społeczne, zbiorowe, grupowe przybiera postać czynnika wspierającego działania przykrojone na wychowanka.

Wyznaczniki indywidualizacji kryją się głównie w pokładach podmiotowych wychowanka: możliwości, skłonności, stopień dojrzałości, jakość osobistego zaangażowania na polu samo-urzeczywistnienia — oraz w dobru wspólnym i zapotrzebowaniu społecznym.

---

²⁰ Por. CIAN L., *System Zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Wydawnictwo Salezjańskie Warszawa 1986, s. 17: *Metoda Księdza Bosko (...) jest (...) stylem (...) działania, który proponuje, stymuluje, przygotowuje, wzmacnia osobę, aby stała się tym, czym z natury jest i powinna się stać według projektu egzystencjalnego i owych wyborów, które podejmuje i pragnie uczynić własnymi w ramach powołania osobistego.*

²¹ LEMOYNE G. B. i inni, *Memorie Biografiche...* dz. cyt., T. 11, s. 15.

Wychowanie zindywidualizowane przybiera formę orientacji i samowychowania pod kierunkiem wychowawcy. Zasada Indywidualizacji jest zadatkem wychowania konkretnego, realnego, stopniowego, ciągłego, stałego, skutecznego i zróżnicowanego. Wymóg Indywidualizacji procesu wychowawczego pociąga za sobą Zasadę Zróżnicowania go według możliwości poszczególnych podmiotów, stopnia ich rozwoju oraz czasu trwania ich edukacji.

Indywidualizacja zapuszcza korzenie w jednostkowości bytu i indywidualności osoby ludzkiej. Każdy byt jest jednostkowy, osoba jest indywidualnością. Nie każdy jednak byt jest osobą. Istnieje zatem różnica pomiędzy jednostką a osobą, ale także szansa i zadanie uwzględniania w rozwoju uwarunkowań jednostkowych, które się integrują w samospelnieniu podmiotu osobowego.

D) Zasada Stopniowości

Stopniowość, podobnie jak indywidualizacja jest przymierzaniem działań pedagogicznych do bytu osobowego wychowanka. Nic w rzeczywistości nie rodzi się wielkie, ani nie staje w jednym momencie wielkie. Staje się stopniowo. To jest fundamentalny wymóg pedagogiczny realizmu, rozumności, konkretności i skuteczności. Człowiek rodzi się osobą, w załączku i stopniowo się wyłania w procesie urzeczywistnienia jako osobowość.

Zasada Stopniowości jest to sztuka stawiania i podnoszenia poprzeczki wymagań, dostosowania procesu wychowania i działań pedagogicznych, także samowychowawczych w harmonii z poziomem rozwoju osoby wychowanka. Stopniowość nie pozwala na redukcję stopni rozwoju, ich pomijanie, przeskakiwanie. Stawia natomiast wymóg ich poszanowania, uwzględniania i kontynuowania w procesie wychowania i w autoedukacji permanentnej.

Nakazy moralne Ewangelii, Dekalog, Regulamin, maksymy mądrościowe — stanowiły kodeks norm, które stopniowo asymilowane i interioryzowane stawały się dla wychowanków wyznacznikiem osobistej hierarchii wartości i szkołą pewności sumień. Osobista hierarchia wartości jest innym przejawem pewnego ustopniowania osobowości i uwzględniania jej w wychowaniu.

E) Zasada Ciągłości

Nakazuje ona szanować przebyte etapy rozwoju i je kontynuować zarówno w sensie ciągłości czasowej, merytorycznej, jaki i promocyjnej. Nie pozwala na cofanie w rozwoju i redukcję przebytych etapów do początku drogi. Nie pozwala na zmianę aspektów, kierunków, dziedzin w lekkomyślnych decyzjach podyktowanych okolicznościami lub aurą emotywną.

Zasada Ciągłości ma szerokie spektrum zastosowania w Systemie Profilaktycznym Jana Bosko. Trzeba ją rozumieć jako: a) Miernik wytrwałości, zarówno działań ze strony wychowawców jak i samowychowawczych wysiłków wychowanków; b) Ciągłość przy zmianach zespołów wychowawczych. Przybiera ona formę kontynuacji pracy poprzedników; c) Ciągła obecność i opieka wychowawcy, ciągłość w kierownictwie i w dynamizmie, w każdym czasie, miejscu i przy wszystkich zajęciach — nad wychowankiem, bez przerw i opuszczeń; d) Troska o stały wzrost wychowanka: częstotliwość i regularności interwencji, w przeciwieństwie do dorywczości, przypadkowości i okazjonalności; pewność, stałość i niezmiennosc

merytoryczna i metodologiczna, w opozycji do relatywizmu i zmienności; przestrzeganie integralności czasu i rozwoju, w odróżnieniu od fragmentacji, delimitacji i rozproszenia; kontynuacja, w kontraście z zaniechaniem, zaniedbaniem lub anulowaniem poprzednich działań; e) Proces wychowawczy prowadzony według kryteriów podmiotowych wychowanka: możliwości, stopniowości, ciągłości — przejawia konstytutywne właściwości zróżnicowania, indywidualizacji i personalizacji; f) Ciągłość — permanentne doskonalenie kompetencji pedagogicznej; g) Ciągła dyspozycyjność wychowawcy dla działania pedagogicznego; h) Ciągłość — permanentne samowychowanie wychowanka i wychowawcy; i) Ciągłość dzieł, placówek; j) Ciągłość pedeutologii profilaktycznej.

5. Międzypodmiotowe relacje wychowawcze

Intersubiektywność — relacje wychowawcze przybierają specyficzne pozytywne formy w profilaktyce: nieustanna obecność, dostępność, dyspozycyjność wychowawcy, gotowość i otwartość na spotkanie z wychowankiem, bezwarunkowa akceptacja wychowanka, autentyczna troska o jego rozwój, atmosfera serdeczności, racjonalności, wolności — stanowią matrycę realizacji profilaktyki broniącej wychowanka przed złem i promującej jego dojrzałość. **Są normowane przez zasady: Asystencji, Miłości Pedagogicznej, Rozumności, Dialogu i Wolności.**

A) Zasada Asystencji

Termin, którym określa się wielowymiarową obecność wychowawcy–profilaktyka w środowisku pedagogicznym. Jest to najpierw obecność „fizyczna” lub inaczej „materialna” wychowawcy wśród młodzieży. Następnie jest obecność czujna i czuwająca. **Ma charakter wybitnie pedagogiczny.**²²

Asystencja koniecznie warunkuje profilaktyczne działanie pedagogiczne. Może ona przybierać **formę defensywną:** co jest równoznaczne z postawieniem chłopców w niemożliwości popełnienia wykroczeń, lub **konstruktywną:** asystencja jest wówczas wszechstronnym współ-istnieniem (*convivenza*) z młodzieżą. Poważnym zadaniem pozytywnego działania we wszystkich wymiarach promocji wychowanka.

Asystencja **jest obecnością „uniwersalną”, czyli wszechogarniającą.** Ma ogarniać wszystkich wychowanków. Całą przestrzeń wychowawczą ogólnie i we wszystkich możliwych zaułkach, zakamarkach i pomieszczeniach ośrodka wychowawczego. Ma być ciągła, obejmująca cały czas wychowanka w ciągu doby: rano, wieczór, we dnie, w nocy. Dotyczy też wszystkich zajęć tak, aby wychowankowie nigdy nie byli bezczynni lecz zawsze byli zajęci czynieniem dobra. Uniwersalna oznacza zatem wszechobecna, nieustanna, ogólna, szczegółowa, totalna, absolutna, integralna i integrująca, promocyjna i urzeczywistniająca osobowość wychowanka.

O profilaktycznym charakterze asystencji decyduje konstytutywna jej jakość, która sprowadza się do motywów, nastawień, postaw, zachowań i osobowości wychowawcy. Tu

---

²² BRAIDO P., *Il Sistema Preventivo di Don Bosco*. dz. cyt., s. 208: „Asystencja” salezjańska (...) jest obecnością wychowującą (...), która polega na czuwaniu i jest czuwaniem, które polega na wychowaniu.

ukazuje się kwintesencja asystencji. Na zewnątrz, najbardziej widocznym znakiem prawdziwej asystencji jest rodzinny styl relacji wychowawczych, które są diametralnie różne od stosunków pedagogicznych charakteryzujących system represyjny.

Asystencja polega ostrym wyspecjalizowaniu uwagi asystenta (wychowawcy) tak, by bez sztucznego napięcia umiał ogarniać: wychowanka w sytuacji wychowawczej; siebie i swoje zadania; sytuację: zajęcia i bezczynność, postawy i zachowania, kontakty i relacje; metodologię wychowawczą i jej stosowanie; cel i dążenie do niego; integralną promocję wychowanka.

Asystencja jest niezwykle trudną i uciążliwą pracą wychowawcy, aby zawsze być z wychowankami i znosić ich dynamizm i rozkrzyczenie, czuwać, zapobiegać, asekurować, służyć, pouczać, kierować, protegować i promować. Jeżeli by jednak zarzucić asystencję w Systemie Profilaktycznym Księdza Bosko, zdradziłoby się jego istotę, co jest równoznaczne ze zmianą metodologii wychowawczej.

B) Zasada Miłości Pedagogicznej

Miłość pedagogiczna:²³ a) Warunkuje tożsamość metodologii prewencyjnej; b) Wciela się w edukację jako swoisty styl; c) Tworzy klimat środowiska wychowawczego; d)) Jest konstytutywnym atrybutem kompetencji wychowawcy; e) Stanowi motyw wiodący intersubiektywnych relacji wychowawczych; f) Stanowi kryterium skuteczności edukacyjnej. „Miłość” w sposób istotny określa wewnętrzną jakość Profilaktycznego Systemu Wychowania. **System Prewencyjny Księdza Bosko określa się jako „metodę miłości”**. jako „pedagogię syntonii afektywnej”, „pedagogię serca”. *Pamiętajcie* — mówił Ks. Bosko do Salezjanów — *że wychowanie jest sprawą serca.*²⁴

Miłość pedagogiczna, najwyższe prawo kodeksu edukacyjnego, pierwsze i ostatnie słowo metodologii Księdza Bosko, była najczęściej określana przez Księdza Bosko jako „*amorevolezza*”. Pragnie dobra, szuka i czyni dobro osobie kochanej. Ma charakter uniwersalny, jest opartym na rozumie działaniem dla dobra wychowanka, wpływającym z bezwarunkowej afirmacji jego godności. Dostarcza wychowankowi niezbędnych gratyfikacji i koniecznych udaremnień nieokiełznanej entropii młodzieńczego dynamizmu, który w całości ma być spożytkowany dla optymalnej promocji. W tym polu Zasada Miłości spotyka się z Zasadą Personalizacji, która sprawia, że osoba wychowanka jest w centrum wszystkich działań wychowawcy i wszystkich urządzeń pedagogicznych. Jako personalistyczna norma pedagogiczna jest kryterium moralnej poprawności działań, aktów, czynów, akcji wychowawczej. Co oznacza, że moralnie dobre w wychowaniu jest to i jedynie to, co wewnętrznie posiada kwalifikację poszanowania godności osoby wychowanka.

Miłość pedagogiczna mieści w sobie olbrzymi **potencjał semantyczny**, określony trafnie w przywoływanym przez Księdza Bosko tekście biblijnym: *Miłość cierpliwa jest,*

---

²³ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt., 3 A): *Oratorium „Domem” — przestrzenią egzystencjalną dla młodzieży.*

²⁴ Por. CERIA E., red., *Epistolario di S. Giovanni Bosco. Società Editrice Internazionale, Torino 1959, T. 4, s. 209, n. 2395: Pamiętajcie że wychowanie jest sprawą serca, a Bóg jedynie jest jego panem. My natomiast nic nie możemy osiągnąć, jeśli Bóg nie udzieli nam owej sztuki i nie da nam do niej kluczy.*

*łaskawa jest, nie zazdrości, nie szuka pokłasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego (...) wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma. Miłość nigdy nie ustaje.*²⁵

Cechy miłości pedagogicznej: a) Miłość autentyczna, „rozumna”; b) Jest nie tyle afektywna, co efektywna; Operatywna, okazywana i „realizowana”, tzn. jej miarą jest wykonane dobro na rzecz wychowanka; c) Jest „rodzinna”, tzn. przejawiającą się w bliskości, klimacie sprzyjającym rozwojowi, niejako w rodzicielskim zatroskaniu wychowawców o promocję wychowanka, przy równoczesnym funkcjonowaniu, zdawałoby się, opozycyjnych czynników: dobroci i autorytetu, zażyłości i szacunku, posłuszeństwa i swobody. d) Jest „radosna”. W końcu, e) Ma charter „religijny”. Miłość pedagogiczna jest zatem krążeniem miłości, niejako „krwiobiegem” efektywności wychowawczej.

Miłość pedagogiczna tworzy klimat środowiska wychowawczego. Kondensuje się w trzech kategoriach, używanych przez Księdza Bosko: „dom”, „rodzina”, „wspólnota”. Ze swej istoty wspólnota wychowawcza jest „przestrzenią integralnej promocji” osoby wychowanka. Miłość wychowawcza — konstytutywną właściwością kompetencji wychowawcy. W praktyce unaocznia się to w czytelnych zachowaniach, określających wychowawcę jako „ojca”, „brata”, „przyjaciela”, „kompana”. Miłość wychowawcza stanowi główny nurt intersubiektywnych relacji wychowawczych. Wewnętrzną treść interakcji pedagogicznej można wyrazić w kategoriach układów: rodzinnych, ojcowsko–synowskich, synowsko–ojcowskich, braterskich, przyjacielskich, koleżeńskich.

Kodem do zrozumienia stylu owych interakcji jest **zjawisko „syntonii emocjonalnej” pomiędzy wychowawcą i wychowankiem**, pomiędzy wychowawcami i pomiędzy wychowankami. Konkretnie w Systemie Prewencyjnym pojmuje się o syntonie jako: a) Współlistnienie codzienne i całodzienne wychowawcy z wychowankiem; b) Kooperację wychowanka z wychowawcą na obszarze swojej autoedukacji; c) Oddanie się wychowanka pod kierownictwo wychowawcy w procesie swojego rozwoju; d) Dostosowanie przedsięwzięć wychowawcy do miary podmiotowości wychowanka; e) Wzajemność miłości wychowanka wobec wychowawcy; f) Solidarność emotywna, równoznaczna ze staniem po stronie wychowanków, bycie jakby jednym z nich, wpływające z głębokiego zrozumienia i współuczestnictwa w ich problemach egzystencjalnych; g) Wzajemne zaufanie, bez którego nie ma wychowania.

Miłość pedagogiczna jest też kryterium skuteczności pedagogicznej. Istnieje zgodność co do celów: wychowawcy i wychowankowie kochają i pragną tego samego. Wspólny cel powoduje że następuje prawdziwa fuzja dwóch duchów współpracujących dla osiągnięcia tego samego ideału. A chodzi o wielki ideał, o promocję podmiotową wychowanka.

---

²⁵ Por. *I Kor 13, 1–8.*

C) Zasada Rozumności

Wszystkie dotychczas przedstawione zasady pedagogiczne Księdza Bosko, zębiają się o sferę rozumu i mogą się zrealizować jedynie w żywiole racjonalności.²⁶ Fundamentem racjonalności w Systemie Prewencyjnym Jana Bosko jest osoba wychowawcy: a) Jego rozwój intelektualny uznaje się za „ósmą sakrament” b) Spełnianie funkcji dydaktycznej jest sposobem własnego permanentnego rozwoju intelektualnego; c) Znamię szczególne kompetencji wychowawczej polega na „mądrości pedagogicznej”.

Racjonalność jest również jednym z głównych **pryncypiów promocji podmiotowej wychowanka**: a) Koherentnie z „Zasadą Rozumności” racjonalność przenika cały proces wychowawczy; b) Rozwój intelektualny jest wbudowany w integralną promocję wychowanka; c)) Przekonanie zdobywa się na drodze poszukiwania prawdy, przyjęcia jej za własną i kierowania się nią. Prawda jest domeną racjonalności; d) Nie ma wychowania bez merytorycznego bogactwa;

Asystencja będąca niezbywalnym narzędziem prewencji nieustannie odwołuje się do rozumu wychowanka budząc jego uwagę i świadomość. Miłość pedagogiczna, jest jedną z istotnych postaci racjonalnego działania wychowawcy. Autentyczna religijność opiera się na rozumie — wiara domaga się poznania i zrozumienia. Koncepcja celu, wyrażona, między innymi, w postaci trzech „S” (wśród nich *sapienza*) wskazuje na mądrość jako osiągnięcie dojrzałości. Środowisko Oratorium Ksiądz Bosko nazywał „Szkołą”, gdzie zdobywa się wykształcenie, kwalifikacje i mądrość życia.

D) Zasada Dialogu

Tym, co w sposób istotny odróżnia profilaktykę od działań represyjnych w wychowaniu jest wielowymiarowa sztuka dialogu (Zasada Dialogu). Dialog czyni też wychowanie niezwykle skutecznym, gdyż przemianę człowieka opiera na rozumieniu, poszanowaniu i odwoływaniu się do wewnętrznej struktury osoby, której konstytutywnym układem jest samo–stanowienie. Dynamizm przemiany, z poszanowaniem świadomości i wolności wychowanka wchodzi w jego rejon wewnątrz–osobowy i zostaje przejęty przez jego energie autonomiczne. **Wielowymiarowy dialog poszerza powszechnie stosowaną koncepcję dialogu dydaktycznego.**

a) **Dialog jest bowiem często rozumiany epistemologicznie** jako działanie w żywiole prawdy. I słusznie, gdyż ma on prymat w rozwoju osoby. *Nihil volitum, nisi praecognitum* — nic nie może być chciane, co wcześniej nie zostało poznane. Dialog intelektualny jest wspólnym poszukiwaniem prawdy, docieraniem do rzeczywistości, jest kryterium realizmu pedagogicznego, koniecznym warunkiem dojrzewania osoby i antytezą manipulacji będącej przebiegłością w okłamywaniu wychowanka.

b) Nikt jednak nie może zaprzeczyć, że istnieje **dialog somatyczny**. Najprostszym jego wyrazem w obyczajowości społecznej jest podanie ręki. Znamy dobrze gesty fizyczne koleżeństwa, przyjaźni, braterstwa, pokrewieństwa, rodzinności, miłości oblubieńczej. Sfera dialogu somatycznego jest dziś często profanowana przez insynuacje molestowania. Jan Bosko z powodzeniem stosował somatyczne formy dialogu z wychowankiem w regionie ojcostwa

²⁶ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt., 3 A): *Oratorium szkołą życia*.

pedagogicznego. Wiele uwagi poświęcił rozumieniu tej formy dialogu przestrzegając równocześnie wychowawców i wychowanków przed możliwymi wypaczeniami. Między innymi, negatywnym dialogiem somatycznym w postaci kar cielesnych.

c) **Dialog emotywny** jest sztuką komunikacji na płaszczyźnie emocjonalnej. Wychowawcy wiedzą jak potężną siłą irracjonalną, pozytywną lub negatywną mogą być uczucia. Gdy są pozytywne mogą być napędem działań pedagogicznych. Gdy są negatywne stają się często nieusuwalną przeszkodą na drodze do skuteczności wychowawczej. W szczytowej formie pozytywnej uczucia kumulują się w syntonii wychowanka z wychowawcą i nadają dużą skuteczność działaniom wychowawczym. W formie negatywnej przybierają formę destrukcji — stają się motorem niszczenia środowiska pedagogicznego i udaremnieniem skuteczności wychowawczej.

d) **Dialog psychiczny** opiera się na głębokiej znajomości potrzeb psychicznych człowieka, odwołuje się do nich i wychodzi im naprzeciw w działaniu pedagogicznym zorientowanym na integrację psychiczną, czasem drogą dezintegracji pozytywnej, nigdy zaś nie posuwa się do rozwiązań prowadzących w ekstremalnych formach do rozszczepienia psychicznego.

e) **Dialog wolitywny** (wolnościowy) realizuje się w sferze dynamizmu osobowego i czynu. W udanych formach pedagogicznych jest współ–pracą, uczestnictwem w dobru wspólnym, wspólnym dążeniem do celu, współ–działaniem na rzecz środowiska oratoryjnego, współ–dążeniem do rozwoju, podzieleniem dynamizmu edukacyjnego Oratorium. Ks. Bosko przywiązywał niezwykle dużą wagę do wychowania w pracy, przez pracę, do pracy uczciwej na rzecz społeczeństwa oraz dla osobistych celów. Stąd płyną też racje za prowadzeniem teatru młodzieżowego w Oratorium. Głosił zasadę, że nie ma nic bardziej przekonującego, wciągającego i motywującego wychowanków jak wspólna realizacja celów w trudzie pracy dla własnego rozwoju oraz doskonalenia, budowania środowiska Oratorium i kultury społecznej.

f) **Dialog społeczny** koncentruje się w sztuce tworzenia dobra wspólnego, uczestnictwa w dobru wspólnym. Polega na budowaniu więzi międzyosobowej, koleżeńskiej, grupowej, zbiorowej, wspólnotowej środowiska pedagogicznego jako przestrzeni sprzyjającej osobistemu rozwojowi. Jest sztuką relacji, interakcji, transakcji, braterstwa, życzliwości, służby czynnej dla dobra innych osób. Bez dialogu społecznego socjalizacja wychowanka, a więc i jego dojrzałość jest niemożliwa do urzeczywistnienia.

g) **Dialog religijny** jest wspólnym poszukiwaniem Boga. Wspólnym poznawaniem, przeżywaniem religijności osobistej. Jest wspólnym autentycznym życiem religijnym przejawiającym się także w świadectwie. Jego źródłem jest osobiste zjednoczenie z Bogiem wychowawcy i wychowanków. Jest to wymiana słowa, przeżyć, świadectwa, służby i komunii z Bogiem.

h) **Dialog duchowy** jest odsłanianiem i skutecznym usuwaniem słabości moralnej. Ukazywaniem mocy i stałości w trwaniu na obranej drogi życia przez wychowawców i wychowanków. Zachowaniem integralnej homeostazy egzystencjalnej we wszystkich sferach

osobowych. Jest wzmocnieniem wewnętrznym swojej osoby i dzielenie się nią z wychowankiem. W szczytowej skuteczności prowadzi prostą drogą do heroizmu moralnego.

Skrótowe wskazanie na wymiary **dialogu pedagogicznego**, wymagałoby dla głębszego rozumienia adekwatnego opisu. Nie jest to możliwe w tym miejscu. Dialog w przestrzeni oratoryjnej jest rozumiany integralnie i wielostronnie. Jest on narzędziem w ręku wychowawców i wychowanków do prowadzenia wychowania w stylu profilaktycznym. Z wyboru wychowanie w Oratorium jest raczej spotkaniem, wspólną drogą, przewodnictwem, kierownictwem, poszukiwaniem niż ujarzmianiem. **Dialog dotyczy przede wszystkim integracji osobowej wychowanka**. Główną jego konotacją jest integralność. Operuje na najbardziej fundamentalnych podstawach wychowanków i wychowawców: ontologicznych, antropologicznych, humanistycznych, prozopoicznych, etycznych, aksjologicznych i z tych pokładów czerpie najbardziej realne racje dla braterskich i rodzinnych interakcji w środowisku pedagogicznym.

Dialog jest niezwykłą szansą dla wszystkich osób wchodzących w interakcje dzielenia się wartościami i korzystania ze skarbcza wartości wszystkich, z którymi się spotyka. Daje to wielkie możliwości bardziej dynamicznego rozwoju każdej osoby, która uczestniczy w takiej przestrzeni pedagogicznej.

E) Zasada Wolności

Nic nie może być zagospodarowane przez wolność, co nie zostało objęte przez rozum. Jan Bosko posiadał zdumiewająco klarowną koncepcję wolności osoby, która stała się zapleczem intuicyjnym do wyważonego uwzględniania sfery wolności w „juwenagogii”, bez narażania się na iluzje lub zniewolenie pod pozorem wolności. Idea „wolności destrukcyjnej” jest urojeniem wolności.

Młodzież nie jest zwykle świadoma, że wrzucanie wolności w „otchłań zawrotnej absolutyzacji” jest błędem antropologicznym, pomijającym realny stan ontologiczny człowieka, polegający na przygodności. Absolutne aspiracje wolnościowe są utopią, która alienuje promocję osoby.

Rozważanie Zasady Wolności sprowadza się w konsekwencji do procesu edukacyjnego i pedagogicznych relacji interpersonalnych Księdza Bosko z wychowankami oraz do komunikacji wychowawczej.

Wolność jako dar i szansa: a) **Wolność „od”**. Nie jest to wolność destrukcji moralnej. Wolność „od” norm moralnych. Przeciwnie, jest to wolność „od” zła; b) **Wolność „aby”**. Człowiek jest wolny „aby” wybierać. Milowe kroki wolności wyboru czynili wychowankowie w momencie wstępowania do Oratorium, przy wyborze drogi życia i w ostatecznym dysponowaniu sobą w ramach opcji fundamentalnej. W ośrodkach wychowawczych Księdza Bosko nie było nikogo, kto by nie chciał; c)) **Wolność „dla”**. Człowiek jest stworzony „dla”. Pojmował cały proces wychowawczy jako aktywność wychowawcy polegająca na współpracy z wychowankiem „dla” jego urzeczywistnienia osobowego. Wśród wielu wypowiedzi można spotkać takie: *Bez waszej współpracy nie mogę nic uczynić. Potrzebuję zawrzeć z wami umowę, aby zapanowała między nami prawdziwa przyjaźń i zaufanie.*²⁷

²⁷ LEMOYNE G. B., *Memorie Biografiche...* dz. cyt., T. 7, s. 504.

Ks. Bosko przyznawał chłopcom szeroką swobodę, nie tylko w czasie rekreacji, ale także w życiu religijnym. Pozwalał chłopcom bez skrępowania wypowiadać swoje myśli, pytania, trudności i zastrzeżenia. Było to możliwe tylko dlatego, że relacje, komunikacja i rozwój wychowanka dokonywał się w klimacie rodzinnym. Zrozumienie, uzasadnienie, motywowanie, pozytywne nastawienie emocjonalne i realizacja, dokonywały się na zasadzie uczestnictwa w dobru wspólnym, do którego największym przyczynkiem jest samospełnienie osoby wychowanka. Ksiądz Bosko rozumiał, że wychowanie nie polega na stłumieniu lecz na rozwoju osobowości wychowanka; nie na zduszeniu lecz na wykorzystaniu jego energii.

6. Środowisko profilaktyczne

Środowisko Oratorium jest intencjonalnie skonstruowaną przestrzenią profilaktycznej edukacji²⁸ rządzącą się prawami aksjologii, dialogu, religijności, świadomości, rozwoju fizycznego, pozytywnej aury egzystencjalnej w nieustannym krążeniu dynamizmu międzypodmiotowego, będącą obszarem realizacji integralnego i integrującego procesu wychowania zgodnie z wymogami profilaktyki. Środowisko profilaktyczne regulują zasady: Oratoryjna, Wspólnotowości — Rodzinności, Rekreacji, Religijności.

A) Zasada Oratoryjna

Została ona wnikliwiej przedstawiona przy omawianiu Oratorium jako przestrzeni pedagogicznej. Jej stosowanie polega na **zamierzonej konstrukcji wyspecjalizowanego środowiska wychowawczego dla młodzieży** organizując w jedną całość wszystkie wymiary pedagogiczne niezbędne dla efektywnej działalności wychowawczej. Pełni ono rolę alternatywnego środowiska w odniesieniu do nieprzewidywalnych i często negatywnych wpływów naturalnych środowisk młodzieżowych. W miarę stopnia organizacji Oratorium ma być środowiskiem awangardowym. **Wśród jego właściwości pojawia się:** a) Wysoka jakość aksjologiczna; b) Klimat autentycznego życia religijnego; c) Wielostronne możliwości dialogu; d) Warunki kształcenia; e) Kulturowanie rozwoju fizycznego; f) Więzy rodzinna pomiędzy uczestnikami i wychowawcami; g) Duży napływ młodzieży; i) Profilaktyczny styl wychowania; j) Troska o los i jak najpełniejszą promocję każdego wychowanka

B) Zasady Wspólnotowości — Rodzinności

Modelują one relacje międzyosobowe środowiska. Wspólnota może być czymś danym. Zawsze jednak jest czymś zadaniem. Środowisko wychowawcze Oratorium, kreowane przez Księdza Bosko jest żyznym gruntem powstawania cech solidarności, uznanych później przez psychologię jako właściwe dla pełnej promocji wychowanka. Środowisko wychowawcze określa się jako „dom”, „rodzinę”, „wspólnotę”. Osoby, z którymi wychowanek spotyka się nazywa się: „ojciecem”, „bratem”, „przyjacielem”, „kolegą”.

Całościowy klimat przybierał postać bliskości, zażyłości, rodzinności, zaufania, życzliwości, afirmacji i miłości. Wychowanie dokonuje się na bazie ematywnej syntonii. Nie

---

²⁸ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt.

trudno spostrzec, że wczuwanie się w potrzeby wychowanka (empatia), zdolność przyjęcia i dialogu (otwartość), współ–podzielanie celów, dążeń, treści, środków, wartości (syntonia) — są działaniami, które w oparciu o logikę rezonansu (naśladownictwo) dają efekt skuteczny w promocji osoby.

Środowisko edukacyjne przepojone było ponadto relacjami pełnymi humanizmu. Ojcostwo, braterstwo, przyjaźń, koleżeństwo, miłość bliźniego, atmosfera domowa, klimat rodzinny — tworzyły meritum owych norm koegzystencji. Wychowanek doświadczał zdrowych reguł współżycia społecznego i harmonii z otoczeniem osób. U podstaw satysfakcjonującej intersubiektywności, znajdowała się afirmacja godności drugiego, dialog, gotowość do służby nawet w najbardziej prozaicznych potrzebach, szacunek, solidarność, pomoc, wzajemne odnoszenie się do siebie z życzliwością.

Miłość pedagogiczna tworzy klimat środowiska wychowawczego. *Wychowankowie nie odczuwali różnicy między Oratorium a ich domem rodzinnym.*²⁹ Analogia domu wskazuje na funkcje i atmosferę środowiska wychowawczego. Funkcje, bo tu młodzież ma zapewniony byt, tu ma miejsce nauki lub pracy, rozrywki i wypoczynku, tu przede wszystkim rośnie i rozwija się, wychowuje się i uszlachetnia. Klimat kondensuje się w „promieniowaniu miłości”. Dom zatem rozumie się jako miejsce bytowania, środowisko wychowania i ognisko miłości. Salezjańskie instytuty edukacyjne po dziś dzień nazywa się „domami”, a ich *Regulamin* jest przeznaczony dla „Domów Salezjańskich”. W tym samym *Regulaminie* czytamy: *Każdy wychowanek przyjęty w naszych domach, powinien uważać swoich kolegów za braci, a wychowawców jako zastępujących rodziców.*³⁰

Struktura i funkcjonowanie całego dzieła wychowawczego przypomina rodzinę. Jest to model rodziny chłopskiej, ludowej, naturalnej, wiejskiej, skromnej. Szczególne znaki rozpoznawcze tego stylu rodzinnego: ciągłe współprzebywanie wychowawców i wychowanków, bez dystansów i barier, bezpretensjonalne rozmowy bezpośrednie, spontaniczność i zaufanie, porządek i karność, szacunek i posłuszeństwo, wolność i autorytet. Edukacja oparta o „metodę normalności”, „normalne współlistnienie” bez zbędnych etykiet, o „zdrowy rozsadek”, relacje bez „sztuczności”, „komplikacji”, „udziwnień”.

Jeżeli w kategoriach „dom”, „rodzina”, podkreśla się mocniej **wzajemny związek osób, łączność, zespolenie i jedność członów, wówczas używa się pojęcia „wspólnota”**. Nasze środowiska wychowawcze przeznaczone dla młodzieży mają być prawdziwymi „wspólnotami wychowawczymi”, do których należą Salezjanie, rodzice i wychowankowie. Oprócz nich wspólnotę ową tworzą także wszyscy świeccy współpracownicy, pracujący w naszych instytutach wychowawczych. „Wspólnota wychowawcza”, jak samo pojęcie wskazuje, formuje się w służbie wychowania, aktualizuje się w relacjach wychowawczych, osoby ją tworzące współuczestniczą w odpowiedzialności pedagogicznej. Ze swej istoty wspólnota wychowawcza jest „przestrzenią integralnej promocji” osoby wychowanka. „Wspólnotę wychowawczą” należy

---

²⁹ LEMOYNE G. B., *Memorie Biografiche...* dz. cyt., T. 4, s. 679.

³⁰ Por. BOSCO G., *Regolamento per le Case della Società di S. Francesco di Sales*. w: BRAIDO P., red., *Scritti sul Sistema Preventivo nell'educazione della gioventù*. La Scuola Editrice, Brescia 1965, s. 400, 431.

odróżnić od „wspólnoty wychowawców”. Wychowawcy, zespoleni w jedno, są inicjatorami i promotorami „wspólnoty wychowawczej”.

C) Zasada Rekreacji

Oratorium jest środowiskiem, w którym kultywuje się **rozwój fizyczny wychowanków, pojęty jako cel aspektowy pełnego rozwoju osobowego**. Przyznaje mu się miejsce tak zasadnicze, jak ciało w osobowości człowieka.³¹

Dla kultywowania rozwoju somatycznego jest zagwarantowany obszar działań w obszarze boiska, które realizują się według Zasady Rekreacji. Kształtuje ona proces wychowania fizycznego w **dwu zasadniczych nurtach: W działaniach według inspiracji prewencyjnych**, które wymagały przestrzegania reguł dotyczących: a) Pielęgnowania chorych; b) Higieny żywienia; c) Pracy i nauki; d) Higieny osobistej i ubrania; e) Higieny pomieszczeń; f) Emocji i stanu ducha.

Założenia prewencyjne nakładały też pewne ograniczenia jakie ksiądz Bosko zalecił i praktykował w zakresie ćwiczeń fizycznych, które w pewnych okolicznościach nie tylko mogą być szkodliwe dla rozwoju fizycznego, ale mogą mieć również wpływ destrukcyjny na całą osobowość wychowanka: a) Wykluczał z repertuaru rozrywkowego gry siedzące, hazardowe, agresywne, gry w karty itp.; b) Chciał, aby w grze brali udział wszyscy, nie zgadzał się na wykluczanie i dyskwalifikację. Pozostawianie bowiem poza dynamicznym ruchem rekreacji naraża wychowanka na osamotnienie i otwiera go na negatywne przeżycia, emocje, a zwłaszcza nudę; c) Nie uznawał za prawdziwą regenerację sił tych ćwiczeń sportowych, które są zwyczajną obowiązkową lekcją, trudnym, mozolnym wyciskiem, treningiem według określonych norm, wymagającym wyjątkowego wysiłku; d) Preferował zajęcia sportowe, w których może brać udział jak największa liczba uczestników, a nie gry ekskluzywne, dla wybranych i szczególnie wyspecjalizowanych zawodników; e) Nie dopuszczał ćwiczeń fizycznych inspirowanych mistrzowskimi popisami brutalnej siły albo rozbudzających, podtrzymujących negatywne emocje: gniewu, agresji, zawiści, niezdrowej rywalizacji, górowania nad innymi, pogardy i poniżania innych; f) Nie pozwalał na sport ekstremalny, na gry ekscentryczne, brutalne, na zabój i tak nieumiarkowane, że po rekreacji potrzebny jest wychowankom dodatkowy wypoczynek; g) Nie akceptował zajęć sportowych, które całkowicie wciągają wychowanka, stają się ogarniającą go pasją i zatracają go w grze; h) Mówił: nie nazywajcie rekreacją takiej gry, która pozostawia wyrzuty sumienia; i) Zabraniał surowo gier, które szkodzą zdrowiu i udaremniają inne cele wychowania integralnego.

W działaniach ofensywnych według wymogów progresywnych, wśród których wskazuje się na: a) Charakter pedagogiczny; b) Rozwój integralny; c) Rozwój fizyczny jako niezbywalny aspekt rozwoju integralnego; d) Relaks, regenerację sił i wypoczynek; e) Wolność, ekspansję osoby i radość w ruchu jako przejaw radości wewnętrznej.

---

³¹ Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt., 3, D): *Oratorium środowiskiem dynamicznego ruchu młodzieżowego*.

E) Zasada Religijności

Religijność jest jedną z trzech, wskazanych przez samego Księdza Bosko najistotniejszych zasad Systemu Prewencyjnego.³² **Redukcja religii w Systemie Prewencyjnym oznaczałaby unicestwienie jego tożsamości.** Wychowanie jest równoznaczne z inicjacją religijną. Niereligijność jest synonimem inwolucji osobowej.

Religia jest ściśle związana z naturą człowieka. To znaczy, że należy do istoty jego osobowości i stanowi nieredukowalną cechę określającą jego tożsamość jako *animal religiosum*. Religia jest kluczem do serca człowieka i otwiera drogę autentycznej przemiany młodzieży, dorosłych i społeczeństwa. Człowiek doświadcza swojej niewystarczalności i odkrywa potrzebę nieustannej transcendencji swojej przygodności. Dzieło wychowania włącza się w samodoświadczenie ontologiczne człowieka i tym samym staje się kontynuatorem Bożego dzieła stworzenia. Edukacja nie może więc abstrahować od religii.

Książd Bosko religię rozumiał pedagogicznie. W ujęciu pedagogicznym myślał o religii jako o „religijności” w wymiarze podmiotowym i o klimacie religijnym środowiska wychowawczego. *Religia prawdziwa i (...) szczerza, która przenika działania wychowanków i Rozum, który stosuje święte zasady (Religii) jako wytyczne ich czynów* — mówił Książd Bosko — *oto w dwu słowach zrekapitulowany system przeze mnie stosowany.*³³

Kryterium głównym autentyzmu religijnego jest koherencja pomiędzy religijnością wyznawaną a egzystencjalną codziennością. Religijność integralna implikuje pewną kompletność, która realizuje się w dynamicznym przenikaniu wymiaru: intelektualnego (poznanie, świadomość, rozumienie i uzasadnienie wiary), emotywnego (kult, przeżycie liturgii, paraliturgii, modlitwy), egzystencjalnego (jak najwyższy poziom życia moralnego) i wspólnotowego (uczestnictwo we wspólnocie z ludźmi i Bogiem).

Religijność integralna i autentyczna jest zapodmiotowana w wychowanku. To oznacza osobiste poznanie, osobisty wybór, osobiste przeżywanie, osobiste życie moralne koherentne z wymogami mądrości religijnej oraz osobiste uczestnictwo we wspólnocie. Religijność dojrzała opiera się na podmiotowym dynamizmie wychowanka. Wymaga z jego strony zastosowania pobożności jako wewnętrznego nurtu autoedukacji, a co za tym idzie sedno procesu wychowawczego. Jej kresem jest możliwie najwyższy poziom rozwoju osobowego, który się określa w języku religijnym jako „świętość osobista”.

Środowisko pedagogiczne powstawało na drodze intencjonalnej konstrukcji przestrzeni religijnej dla wychowania młodzieży. **Oratorium ma być środowiskiem intensywnego życia religijnego.** Treści religijne są tworzywem światopoglądu, tkanką motywacji, kodeksem norm moralnych. Esencją mądrości życiowej.

Relacje międzyosobowe zarówno w wymiarze wertykalnym, jak i horyzontalnym, odwołują się przede wszystkim do głównej normy moralności chrześcijańskiej, do przykazania miłości. Proces wcielenia religii w życie, gdzie „religia staje się religijnością” osobistą

³² Por. MARSZAŁEK J., *Oratorium — profilaktycznym środowiskiem...* dz. cyt., 3, C): *Oratorium środowiskiem religijnym.*

³³ Por. BOSCO G., *Il dialogo tra Don Bosco e il maestro Francesco Bodrato (1984)*. w: BRAIDO P., red., *Don Bosco Educatore. Scritti e testimonianze*. LAS, Roma 1992, s. 180.

dokonywał się wewnątrz indywidualnej pracy autoedukacyjnej — jako nieustanny wysiłek moralny utrzymania koherencji z wymogami osiągniętej mądrości religijnej. Przedstawiony proces oświecenia, przeżywania i wcielania w życie religijności, jest ze swej natury dynamiczny, stały i nigdy nie zakończony, współ–przenikający się, a nie sekwencyjny, dozowany i uzupełniany przez kompetentne interwencje wychowawców. „Religia” stanowi wymiar głębi pedagogicznej, możliwy dzięki stosowaniu wychowania religijnego.

7. Teleologia edukacji

Cel — promocja osoby wychowanka, **integralny jego rozwój** rekapitułuje się w kategoriach: dojrzałość ludzka, autentyzm chrześcijański, spełnienie osobowe w jakości moralnej wychowanka oraz zadatek nowego porządku społecznego. Cele — promocja integralna osoby wychowanka — **są wyznaczone i precyzowane przez zasady: Antropologiczną, Christianologiczną, Prozopoiczną, Moralności (Etyczną) i Socjalizacji.**

A) Zasada Antropologiczna

Ks. Bosko widział bardzo wyraźnie kompleksowość struktury podmiotu człowieka. Człowiek dla Księdza Bosko to całokształt organiczny, niepodzielny, zróżnicowany, wielowymiarowy, ukonstytuowany z wzajemnie warunkujących się aspektów. Koncepcji antropologicznej: „być człowiekiem”, nie zastępuje koncepcją christianologiczną: „być chrześcijaninem”. **Jego doświadczenie pedagogiczne w znacznej mierze jest ukształtowane mocą koncepcji antropologicznej.** Jego celem pedagogicznym był cały człowiek, „Nowy Człowiek” i „Nowe Społeczeństwo”. Na to wskazuje formuła „wychować uczciwych obywateli”.

B) Zasada Christianologiczna

Ks. Bosko wszakże pragnął wychować nie tylko dojrzałego człowieka, rozumianego w kategoriach doczesnych, naturalnych, antropocentrycznych, ale w dwumianie teleologicznym umieszcza także „chrześcijanina”. **Dążył do wychowania „uczciwego obywatela ponieważ autentycznego chrześcijanina” „wychowanie dobrego chrześcijanina”.** Chrześcijaństwo jest rozumiane przez Księdza Bosko jako „religijność integralna, autentyczna, dojrzała”. Samorealizacja wychowanka dokonuje się w sferze religijności chrześcijańskiej. Kryterium rozpoznawczym „dobrego” chrześcijanina jest **koherencja religijności i życia osobowego.** Chrześcijaństwo jest zatem „kwalifikacją podmiotu” w wymiarze „głębi” prozopoicznej. Jednym z najtrafniejszych pojęć określających pełną promocję człowieka. „Zbawienie” — to dopełnienie ludzkiej przygodności ze strony Absolutu. „Świętość” jest wszechogarniającym celem wychowania w nomenklaturze teologiczno–egzystencjalnej. Wyraża najwyższy stan spełnienia osobowego (ludzko–chrześcijańskiego). *Christianum* dopełnia *humanum* czyniąc w pełni operatywnym horyzont wertykalny (teocentryczny) w przygodnym bycie ludzkim.

C) Zasada Prozopiczna

Mądrość to najwyższy stopień rozwoju umysłowego człowieka, który odkrywając prawdę czyni sztuką życia. **Jest to więc równocześnie najwyższy stopień rozwoju osobowego**, gdzie rozum wprowadza podmiot w sferę prawdy. Czyni prawdę życiem osoby.

Pobożność chrześcijańska integruje także istotne wymiary prozopiczne w wychowanku. Czyni go spełnioną osobą.

Świętość jest wszechogarniającym celem wychowania. Wskazuje na najwyższy stan spełnienia osobowego. *Christianum* dopełnia *humanum* w przygodnym bycie osobowym.

D) Zasada Moralności

Być dojrzałym człowiekiem — aby ktoś mógł być uznany za takiego, Ksiądz Bosko wymagał wysokiej kwalifikacji moralnej.

W różnych okolicznościach i kontekstach, na określenie rozwoju wychowanka używał trzech terminów synonimicznych: „dobry”, „cnota”, „moralność”. Te trzy kategorie dotyczą porządku etycznego. „Dobro” jest treścią czynów moralnych. „Cnota” jest trwałą dyspozycyjnością i usprawnieniem podmiotu do czynienia dobra lub efektem wsobnym dobrych czynów osadzonym w podmiocie. „Moralność” jest urzeczywistnionym dobrem w osobie i poza osobą, decyduje o jakości czynów ludzkich i jako taka jest przedmiotem dociekań etyki.

Dla Księdza Bosko „moralność” jest oprócz tego ideą integrującą. Był przekonany, że **„moralność” jest zwornikiem wszystkich wymiarów osobowości wychowanka. „Zasada Etyczna” jest zwornikiem wszystkich wysiłków wychowawczych.**

Dla Księdza Bosko bowiem nadrzędnym i głównym celem wychowania jest „Dobry” Człowiek, szlachetna, „Cnotliwa” Osoba, Człowiek o wysokiej „Moralności”, „Doskonały” Człowiek w pełnieniu dobra, „Święty” (najwyższa jakość moralna osoby ludzkiej) we wszystkich swych poczynaniach. Kluczem do wychowania moralnego jest jakość moralna wychowawców.

E) Zasada Socjalizacji

„Zasada Socjalizacji” w ujęciu Systemu Prewencyjnego Księdza Bosko **mieści w swym zakresie elementy antropologiczne, psychologiczne, pedagogiczne.**

Proces wkorzenia wychowanka w kulturę środowiska społecznego, na drodze przygotowania i pełnienia określonych ról społecznych, wskazuje na elementy antropologiczne.

Przysposobienie go natomiast do właściwego współżycia i zachowania się w różnych sytuacjach intersubiektywnych, odnosi się do aspektów psychologicznych.

Przekazywanie w procesie edukacji wartości i kształtowanie w charakterze podmiotu odpowiednich właściwości, ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie w społeczności oraz wkład w jej rozwój, odzwierciedla wymiar pedagogiczny socjalizacji.

W „juwenalogii” Księdza Bosko chodzi o „socjalizację” **pojętą jako właściwość pedagogii, jej wymiar społeczny osoby integrujący się w pełnym rozwoju wychowanka, jako jego „promocję społeczną”**. Nie była to praca resocjalizacyjna, przywracająca młodzież społeczeństwu. Lecz wybitnie proces jej inicjacji w życie społeczne. Jan Bosko kierował cały swój wysiłek ku ewolucji społeczeństwa przez promocję osoby. Nowi ludzie, tworzą nowe

społeczeństwo, nowy porządek, nowe struktury. Jakie jest ich życie indywidualne, taki jest obraz życia społecznego. Jaki jest ich poziom rozwoju i kultury, taka stopa życiowa społeczeństwa. Jakie ich zaangażowanie, taki dynamizm społeczeństwa. Postęp moralny osoby jest znakiem poziomu jej kultury i zadatkiem podniesienia rangi społeczeństwa.

Trzy zasadnicze problemy umożliwiają zrozumienie jego „Zasady Socjalizacji” stosowanej w „juwenagogicznej” profilaktyce: a) Orientacja socjo–pedagogiczna Jana Bosko; b) Kreowanie prospołecznego środowiska wychowawczego; c) Proces socjalizacji wewnątrz integralnego procesu edukacji. Intencjonalne działanie socjalizacyjne Księdza Bosko zmierzało do wychowania cywilnego i chrześcijańskiego. Integralny rozwój osoby, bazuje na fundamentalnym przekonaniu, że społeczeństwo jest rzeczywistością złożoną z poszczególnych osób.

Zakończenie

Nie wszystkie z wymienionych zasad mają tę samą rangę. Niektóre są trzeciorzędne, inne drugorzędne, a jeszcze inne stanowią właściwości konstytutywne systemu. Te ostatnie mają takie znaczenie, że gdyby je zredukować Profilaktyczny System Wychowawczy przestałby istnieć lub co najmniej, straciłby swoją specyfikę, a już na pewno swoją skuteczność. Wśród najważniejszych należy wymienić Zasady: Prewencji, Asystencji, Kompetencji, Oratoryjną, Miłości Pedagogicznej, Rozumności, Religijności, Młodzieżowości, Autedukacji Kierowanej, Rekreacji, Wolności, Radości, Integralności, Jedności, Programacji. Inne pełnią rolę niezbędnych wymiarów wymienionych powyżej Zasad i stanowią ich dopełnienie lub istotne akcenty służące prezentacji ważnych elementów omawianego systemu.

Rekapituluując niniejszą prezentację można zauważyć, że opisany Profilaktyczny System Wychowawczy jest specyficzną (profilaktyka) rzeczywistością złożoną (zbiór) z licznych podzespołów (zasady, przekonania, normy pedagogiczne) w zwartą całość różną od innych systemów pedagogicznych i mającą wśród nich swoje miejsce, którą cechuje duże zaangażowanie na rzecz młodzieży (dynamizm), nastawione na promocję każdego wychowanka (celowość) oraz możliwą do zastosowania w skutecznym działaniu pedagogicznym wobec wychowanków i wychowawców (funkcjonalność).